

Vredesspiraal

jaargang 20 / nummer 3 / september 2024

**MET
JUBILEUMKATERN**

Huidige veiligheidslogica faalt
Hoe kan het anders?

Jubileumdag
Zingen tegen
de bierkaai

Jan Pronk
Vredeswerk is
thuiswerk

Open brief
We missen stem
van de kerken

IN DIT NUMMER

COLOFON

Vredesspiraal is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Redactie

Mark Akkerman, Héleen Broekema,
Rob van Essen, Leen van den Herik, Ton Rullman,
Margreet Hogeterp (hoofdredacteur).

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een *abonnement* op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 3,- excl. porto.

Adres

Kerk en Vrede, t.a.v. Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666, secretariaat@kerkenvrede.nl
Redactie: hogeterpg@gmail.com
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede
IBAN: NL14 TRIO 0320 3644 02

Illustraties

©Kerk en Vrede (tenzij anders vermeld)
Cover: Len Munnik

Vormgeving

Circade, Zwolle

Druk

Slimdruk, Leeuwarden

- 3** Margreet Hogeterp
Huidige veiligheidslogica draagt bij aan multicrisis
- 5** Lennart Vriens en Piet Vliegthart
Muziek in tijden van waanzin
- 6** Anne Nijssen
Instrument van vrede
- 8** Margreet Hogeterp
Wij missen de stem van de kerken
- 11** André Droogers
Column: Taal is gevaarlijk gereedschap
- 12** Herman Noordegraaf
Oorlogen doden ook dieren
- 14** Leen van den Herik
Geweldloos opvoeden: De wereld wordt groter
- 16** Remco van Mulligen
"Kerken, kom op voor gerechtigheid!"
- 18** Ton Rullman
Lezing Jan Pronk: Vredeswerk is thuiswerk
- 20** Vredesnieuws
- 22** Margreet Hogeterp
Talen naar vrede: *The new boy*
- 23** Agenda
- 24** *En vele duizenden ontheemd (Lied 997)*

4x per jaar het laatste
vredesnieuws ontvangen?
Word lid of abonnee!

Veiligheidslogica draagt bij aan multicrisis

Welke invloed heeft ons huidige veiligheidslogica op de oorlogen in Oekraïne en Israël/Palestina? En wat kunnen we leren van negatieve oorlogservaringen? Hoe kan het anders? Slechts een paar van de vele vragen die aan de orde komen in het projectdocument *Veiligheid Opnieuw Doordenken*, dat op 14 september, tijdens de Vredesweek 2024, gepresenteerd wordt.

Margreet Hogeterp De Werkgroep Inclusieve Veiligheid werkt al geruime tijd aan een nieuw perspectief op het veiligheidsbeleid, mede aan de hand van een scenariostudie uitgevoerd door de Duitse kerken. Deze gedegen en uitvoerige scenariostudie is in de afgelopen periode vertaald in het Nederlands, alsmede geactualiseerd en bewerkt voor de Nederlandse beleidscontext en ligt momenteel bij de drukker.

Het document toont onder meer aan hoe de militaire veiligheidslogica die onze wereld ook na het einde van de Tweede Wereldoorlog blijft bepalen, bijdraagt aan de huidige mondiale multicrisis. Wat kunnen we leren van negatieve ervaringen in bijvoorbeeld Oekraïne, Afghanistan en Mali, maar ook van positieve ervaringen in Kenia en Somalië?

Israël

Het eerdere militaire veiligheidsbeleid van Israël kon de verschrikkelijke aanval van Hamas op 7 oktober 2023 niet voorkomen. De misdaden van Hamas tegen de menselijkheid in Israël zijn verschrikkelijk en niet te rechtvaardigen. Dit geldt ook voor de talloze slachtoffers van het geweld en de humanitaire catastrofe in de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever.

Zelfs de Amerikaanse president Joe Biden waarschuwt Israël om de fatale fout die de VS heeft gemaakt na de misdaden tegen de menselijkheid van 11 september 2001 niet te herhalen, om zich niet te laten leiden door wraakgevoelens; om niet met onevenredig geweld te reageren.

De *'War on Terror'*, uitgeroepen door de VS in 2001, leidde wereldwijd tot enkele miljoenen doden.

De *Combatants for Peace*, voormalige strijders uit Israël en Palestina, formuleren ook: "Omdat we deel uitmaken van dit eeuwenoude gewelddadige

conflict, kennen we de kosten en de nutteloosheid ervan. Tegenwoordig beweren we meer dan ooit: er bestaat geen militaire oplossing voor het conflict; geweld brengt geweld voort; wraak voedt wraak."

Rusland en Oekraïne

Dat Ruslands veiligheidslogica faalt met zijn onmenselijke oorlog tegen Oekraïne moge duidelijk zijn. Maar door het vooruitzicht op verdere uitbreiding van de NAVO, zijn Oekraïne en het Westen er ook niet in geslaagd om de veiligheid te garanderen. Rusland, China en talrijke landen in het Zuiden zien de VS en de NAVO eerder als een dominante militaire dreiging dan als onderdeel van een stabiliserende internationale veiligheidsstructuur.

Vanuit militair veiligheidsperspectief kunnen de Russische oorlog in Oekraïne en de steeds zelfverzekender wordende opkomst en herbewapening van China wereldwijd dan ook worden opgevat als een reactie op eerder westers beleid en de voorgenomen verdere expansie van de NAVO naar het oosten.

Na de misdaad tegen de menselijkheid van 11 september 2001 hebben de VS talloze wapenbeheersings- en ontwapeningsverdragen opgezegd, waardoor Ruslands hernieuwde conventionele bewapening werd uitgelokt. De belofte die de VS in 2008 hebben afgedwongen om Georgië en Oekraïne toe te laten tot de NAVO, de onrechtmatige overbelasting van het VN-mandaat voor de NAVO-missie in Libië in 2011, die werd gesteund door China en Rusland, de druk van de EU op Oekraïne in 2013, de tariefvrijstelling van Rusland, evenals het besluit van Oekraïne om het huurcontract voor de Russische marinebasis op de Krim niet te verlengen, waren allemaal belangrijke redenen waarom Rusland de Krim in 2014 annexeerde en militaire steun verleende aan het streven van Oost-Oekraïne naar autonomie. De weigering van de VS om te onderhandelen over de ontmanteling van de Amerikaanse raketverdedigingssystemen die sinds 2016 in Polen en Roemenië zijn geïnstalleerd, maakt ook deel uit van de geschiedenis van de Russische invasie van Oekraïne in 2022.

Sinds 2007 en meest recentelijk in 2021 en 2022, vóór de aanval op Oekraïne, heeft president Poetin opgeroepen tot onderhandelingen over het NAVO-lidmaatschap van Oekraïne – wat de westerse alliantie ronduit heeft afgewezen in haar militaire veiligheidslogica. Wat zou de reactie van de VS zijn als Mexico, dat aan de VS grenst, op dezelfde manier een militair bondgenootschap met Rusland of China zou willen aangaan? De Russische aanval op Oekraïne kan alleen worden begrepen vanuit de algehele militaire veiligheidslogica en -dynamiek sinds 1990.

Afghanistan

Op de misdaden tegen de menselijkheid van 11 september 2001 hebben de VS gereageerd met de mondiale 'War on Terror', dat wil zeggen met een reeks oorlogen in plaats van een door de VN geleide internationale operatie. Dit aan de hand van militaire veiligheidslogica. Een in 2019 gepubliceerd rapport documenteert op indrukwekkende wijze hoe onwetend en ineffectief de Amerikaanse militaire interventie in Afghanistan door het Amerikaanse leger en de verantwoordelijke generaals was. In 2019 beschreef de Europese Veiligheids- en Vredesstudiegroep van de Vereniging van Duitse Wetenschappers ook dat de veronderstelling dat "robuuste militaire interventies zouden kunnen helpen bij het oplossen van conflicten in het Mondiale Zuiden een mythe is." Helaas negeren de huidige nationale veiligheidsstrategieën van Israël, Rusland, Oekraïne en onze eigen regering volledig de negatieve bijdrage van de militaire veiligheidslogica aan de multicrisis.

Praat en denk mee!

Meer horen over de publicatie *Veiligheid opnieuw doordenken*? Meld je dan aan voor de presentatie op 14 september in de Johanneskerk in Amersfoort. Met onder andere een panel-discussie met Ineke Bakker (ex-algemeen secretaris RvK), Jan Juffermans (De Kleine Aarde en Ecologische Voetafdruk) en Martijntje Smits (De Vierde Golf). Ook een vertegenwoordiger van *Sicherheit Neu Denken*, van de Duitse beweging, levert een bijdrage. **Meer info: p. 23 (Agenda).**

Leermogelijkheden

We kunnen echter leren van negatieve ervaringen in landen als Oekraïne, Afghanistan en Mali, maar ook van de positieve ervaringen in Kenia en Somalië. Leden van de Duitse Werkgroep voor Vrede en Conflictonderzoek analyseerden in 2010 de situatie in Afghanistan en trokken daar enkele algemene lessen uit, die zij samenvatten in tien stellingen. Zij komen tot de conclusie dat een heroriëntatie van de politiek in de richting van een consistente uitbreiding van niet-militaire crisispreventie en conflictbeheersing essentieel is.

In de oproep van maatschappelijke organisaties uit oktober 2001 staat ook: 'Oorlog kan conflicten niet oplossen. Terrorisme kan op deze manier niet worden bestreden. Terrorisme moet worden beroofd van de economische, sociale, politieke en ideologische voedingsbodem waarop het kan gedijen. Geen enkel raketverdedigingssysteem, geen leger, hoe goed uitgerust ook, en geen interne veiligheidsmaatregelen, hoe groot ook, zullen ons tegen dergelijke aanvallen kunnen beschermen. We kunnen alleen grotere veiligheid bereiken door ontwapening, versterking van het internationaal recht en grotere sociale en economische rechtvaardigheid in de wereld.' Hoe kunnen oorlogen in de toekomst worden gestopt of zelfs helemaal worden vermeden?

Mali

Volgens de Civil Peace Service, die actief is in Mali en over een zeer goed netwerk beschikt, moet de vrede in Mali en de Sahel worden opgebouwd op de basis van het lokale maatschappelijk middenveld samen met staatsstructuren. Internationale militaire missies mislukken regelmatig, niet omdat ze in individuele gevallen slecht worden uitgevoerd, maar omdat ze niet bijdragen aan dit soort constructieve sociale opbouw en in plaats daarvan radicalisering bevorderen.

Kenia en Somalië

Ervaringen uit Somalië en Kenia tonen de blijvende effectiviteit van civiele crisisinterventies aan, zelfs in sterk geëscaleerde conflicten. In Noord-Somalië (Somaliland) zijn na de mislukte internationale militaire interventie sinds 1995 stabiele democratische omstandigheden gecreëerd door niet-gewelddadige actoren, gesteund door Europa – met herhaalde, niet-gewelddadige regeringswisselingen en een hoog niveau van algemene veiligheid voor de bevolking. ◀

Bron:

Sicherheits-Strategien neu denken: 'Impulspapier nr. 4: Gewalt stoppen und überwinden! In Israel und Palästina. In der Ukraine. Global.' Door Sicherheit Neu Denken (www.sicherheitneudenken.de).

Muziek in tijden van waanzin

In het ochtendgedeelte van de Jubileumdag van *Kerk en Vrede* op 5 oktober staat de voorstelling 'Systeem loopt vast – Een manier om verder te gaan' (inmiddels omgewerkt tot 'Wat dan in een tijd van waanzin?') op het programma. Een voorstelling door Jan Marten de Vries met medewerking van Elianne Ards (cello, zang) en Mehmet Polat (ud). Met liederen over vluchten, oorlog, donkerte en koude én het antwoord daarop: muziek maken en verhalen vertellen.

Lennart Vriens en
Piet Vliegthart
verbonden aan
Kerk en Vrede

Voor *Kerk en Vrede* is Jan Marten de Vries een oude bekende. Vijftien jaar geleden werkte hij mee aan de bundel vredesliederen met de titel *En alle angst voorbij* die toen verscheen ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan. Jan Marten stelde deze bundel samen (nog steeds te bestellen via de webwinkel van *Kerk en Vrede*), voerde de redactie, schreef en vertaalde liederen en maakte diverse muzikale zettingen. In deze bundel staan 25 vredesliederen die, zo schrijft Jan Marten ter inleiding, 'te beschouwen zijn als een soort van samenvatting van zes eeuwen geschiedenis van het vredeslied'.

Hoe oorlog overleven?

Op 5 oktober is Jan Marten opnieuw present, met de voorstelling van 'Systeem loopt vast – Een manier om verder te gaan', dat inmiddels is omgewerkt tot 'Wat dan in een tijd van waanzin?' Jan Marten schrijft hierover: 'Oorlog is terug in Europa. En wereldwijd zijn er brandhaarden die tot een explosie kunnen leiden. In het programma 'En wat dan in een tijd van waanzin?' vraagt Jan

Elianne Ards
en Jan Marten
de Vries.

Wie is wie?

Jan Marten de Vries, (kerk)musicus, tekstschrijver en componist (zang, piano, harmonium, concertina)

De Vries werkt als cantor in Haarlem en Den Haag, schreef honderden liederen voor kerk en straat. Sinds 2019 speelt hij zijn passieproject 'Kreuzweg'. Van mei 2022 tot mei 2024 speelde hij met Elianne Ards 'Systeem loopt vast'.

Elianne Ards, (barok)celliste (cello, zang)

Ards speelt zowel in kamermuziekbezetting als in verschillende grotere ensembles in Nederland en Duitsland, zoals het Göttinger Barockorchester en Barockwerk Hamburg. Ze speelt daarnaast ook in voorstellingen van cabaretière Marijke Boon.

Mehmet Polat (ud)

Polat is een Turks-Nederlandse ud-speler. Hij combineert jazz met Turkse, Arabische en andere internationale muziek. Mehmet werkte onder meer met het Nederlands Blazers Ensemble en trompettist Eric Vloeimans.

Marten zich af hoe het komt dat zijn moeder in de Tweede Wereldoorlog concentratiekamp Ravensbrück overleefde. En hoe overleefden anderen eigenlijk? De antwoorden hierop blijken onlosmakelijk met muziek verbonden. Jan Marten trekt dit door naar zijn eigen, persoonlijke verhaal. Daarmee wordt de vraag juist breder: hoe overleven wij een oorlog? En als we hierop een antwoord hebben, al is het maar een stukje, is het dan misschien mogelijk om een oorlog te voorkomen?

Verbindende muziek

De liederen in deze voorstelling zijn niet alleen van Jan Marten, ook materiaal van Toon Hermans en Leonard Cohen is in dit programma verwerkt. Door het hele programma heen klinkt cellomuziek van de Oekraïens/Russische componist Reinhold Glière (1875-1956). Mehmet Polat speelt zijn eigen, verbindende muziek op de ud, de Turkse luit. Eerst solo, daarna sluiten Jan Marten en Elianne Ards zich bij hem aan.

Met 'Systeem loopt vast'/'Wat dan in een tijd van waanzin?' zien we uit naar een uitvoering die het samenzijn op deze bijzondere dag zal verdiepen. ◀

Instrument van vrede

Op de Jubileumdag ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van *Kerk en Vrede* op 5 oktober wordt onder andere een workshop zang gegeven. We zullen vredesliederen zingen die vanaf de begintijd van *Kerk en Vrede* tot nu gezongen worden. Verlangen naar vrede heeft een schat aan vredesliederen opgeleverd. Maar wat gebeurt er eigenlijk bij zingen en bij het zingen van vredesliederen? Hoe belangrijk is het om dit te blijven doen? Inspirerende gedachten over zingen vind ik onder andere in de briefwisseling tussen Hanna Rijken en Thomas Quartier, in: *Zing een nieuw lied*, Kampen, 2022.

Anne Nijssen

lid van *Kerk en Vrede*, studeerde pedagogiek en filosofie

Het bijzondere aan zingen is dat heel het lichaam erbij betrokken is. Alles doet mee: hoofd, hart... Zingend kom je open te staan, zintuiglijk open. En dat alles gebeurt via de adem, de beweging van de adem. Zingend ben je zelf het instrument dat klank geeft, zich uitdrukt en zich in koorzang verbindt met de andere instrumenten. Het fijne aan zingen is dat er eigenlijk altijd en overal gezongen kan worden. Bij elke stemming of sfeer past wel een lied of melodie. En als er niet hardop gezongen kan worden, kan het ook neurkend of gewoon stilletjes vanbinnen. Wel kan in moeilijke momenten of perioden zingen niet mogelijk zijn. Dat is jammer, omdat zingen juist dan veel zou kunnen geven.

Gevoelens uitzingen

Thomas Quartier schrijft in de briefwisseling onder andere over de invloed van zingen op gevoelens: 'Ik heb zelf mogen ervaren dat je door te zingen je gevoelens kunt heiligen. Jaren geleden heb ik hier al in mijn boek *Heilige woede*

Zingend kom je open te staan, zintuiglijk open.

over geschreven: geen enkel gevoel is als zodanig slecht. Je woede kan een motor worden voor je engagement, maar daarvoor moet je haar wel transformeren, naar een hoger niveau tillen. Dat is geen operatie tussen je oren. [...] je moet durven mét al je gevoelens je stem te verheffen.' (p. 25, 26)

Ook voor het zingen van vredesliederen vind ik deze woorden waardevol. Immers, onder het verlangen naar vrede schuilen gevoelens van verontrusting, woede en verdriet over maatschappelijke ontwikkelingen. Door het zingen van deze liederen kunnen deze gevoelens steeds meer positief omgevormd en ingezet worden als kracht in de richting van vrede.

Omdat zingen zo dóór je heengaait, kan er ook zoveel in je gebeuren. Dat gevoelens opgetild worden is rationeel niet te vatten, maar gelukkig wel te ervaren. Prachtig, dat zoiets kan gebeuren door zingen, dus door iets 'gewoon' te laten gebeuren.

Samen zingen

Hanna Rijken, zelf koordirigente, citeert in de briefwisseling een uitspraak van de componist John Rutter die zegt: 'Als je samen in een koor zingt, gebeurt er iets dat niet in woorden is uit te drukken. Het is meer dan de som der delen.' (p. 23) Hoewel dit gebeuren dus niet te verwoorden is, geeft Hanna Rijken wel haar eigen ervaring door: 'De koorzang tilt mijn ziel op' (p. 23)

In het zingen gebeurt er dus niet alleen veel met gevoelens, maar ook de ziel kan geraakt en zelfs opgetild worden. Heel ons wezen kan erdoor getroffen, geraakt, worden. Door verbondenheid met elkaar in koorzang wordt ook dat wat gezongen wordt, versterkt. Dat wil overigens niet zeggen dat er ook bij solozang niet veel kan gebeuren op gevoels- en zielsniveau.

De kracht van herhaling

Thomas Quartier vertelt in de briefwisseling over zijn ervaring met regelmatig zingen van psalmen: 'Wanneer je een vers regelmatig zingt, gaat het ineens leven.' Intrigerend dat door zingen datgene waarover je zingt tot leven kan komen. Woorden

die gaan leven. Hoe we blijkbaar zingend, zelf in trilling zijnde, kunnen inwerken op datgene waarover we zingen. Dat gaat zich als het ware openen. Er ontstaat een soort wisselwerking waardoor de woorden zelf kunnen gaan leven.

De gedachte van het belang van regelmaat en herhaling komt ook terug in de liederen van Taizé en Iona. Taizé-liederen zijn korte liederen, een of twee regels, die vele malen achter elkaar gezongen worden. De stichter van deze internationale oecumenische kloostergemeenschap, broeder Roger van Taizé, zegt hierover het volgende: 'Zingen is een van de belangrijkste vormen van gebed. Als slechts enkele woorden herhaald gezongen worden, bevordert dat het meditatieve karakter van het gebed. Deze woorden drukken een basale geloofswerkelijkheid uit, die men gemakkelijk met het verstand kan begrijpen en die dan langzaam door dringt tot het hart en het hele wezen.' (Uit: *Liederen en gebeden uit Taizé*, Baarn, 1994, p. 37).

Door de eenvoud van de liederen kan juist datgene wat gezongen wordt goed tot je doordringen. En door de herhaling kan het dieper gaan. Het kan zich als het ware gaan nestelen in je.

Dit geldt ook voor de liederen uit de oecumenische Iona Community. Ook deze eenvoudige liederen gaan door herhaling flink tot je doordringen. Enkele van deze liederen zijn ook opgenomen in de bundel vredesliederen van Jan Marten de Vries die in 2009 door *Kerk en Vrede* werd uitgegeven ter gelegenheid van haar 85-jarig bestaan. De titel van deze bundel, *En alle angst voorbij*, is ontleend aan de tweede regel uit een lied van Iona: *Ontsteek dan een vlam om licht in de nacht en alle angst voorbij*.

Vrede bezingen

Door vredesliederen te zingen laten we het verlangen naar vrede klinken. We maken het hoorbaar. Vrede krijgt stem. Zingend houden we vrede als mogelijkheid overeind. En al zingend getuigen we ervan. Daarmee versterken we ook ons eigen geloof erin.

Voor al door herhaald zingen van een vredeslied kan het woord vrede gaan leven. Je zingt dan niet meer óver vrede, maar het gaat dóór je heen.

Het gaat zingen in jezelf. Dit is een belangrijk gebeuren, want hoe zouden we kunnen bijdragen aan vrede als er innerlijk niet aan vrede gewerkt wordt.

Om vrede wordt al eeuwen gebeden en gezongen. De bede *Dona nobis pacem* heeft in de liturgie in het Agnus Dei een vaste plek. Alleen al daarom blijft deze bede gezongen worden. Deze drie woorden zijn ook altijd een inspiratiebron voor componisten geweest. Het heeft tot prachtige composities geleid. En de laatste zal nog niet geschreven zijn. Deze werken blijven gespeeld, gezongen en beluisterd worden.

Wat ook blijft klinken is het lied van John Lennon: *All we are saying is give peace a chance*. Dit lied uit de jaren zestig en zeventig sloeg bij zoveel mensen aan dat het een hit kon worden. John Lennon maakte in dit lied korte metten met al het gepraat over bewegingen, stromingen, ideeën, etc. Alles wat hij te zeggen heeft is: *give peace a chance*. Het is een oproep tot openheid: stop met praten over en stel je zelf open.

Waar de bede *Dona nobis pacem* getuigt van besef van aangewezen te zijn op vrede die ons hopelijk gegeven wordt, is het lied van John Lennon een heftig appel aan onszelf om van houding te veranderen, om zelf vrede een kans te geven.

Deze twee benaderingen komen mooi bij elkaar in een gebed van Franciscus van Assisi: *Maak u mij een instrument van uw vrede, Heer*. Dit is zowel een bede om hulp als een bereidverklaring zelf instrument van vrede te willen zijn.

Dit laatste kan natuurlijk op veel verschillende manieren. Het mooie aan zingen is dat we zingend zelf al een (muziek-)instrument zijn. Bij het zingen van vredesliederen zijn we letterlijk en figuurlijk instrument van vrede. Dat zal doorklinken! ◀

‘Wij missen de stem van de kerken’

‘Wij missen de stem van de kerken bij de inzet voor vrede in Europa. Wij wachten erop dat kerken hun zorgen over de toenemende bewapening uiten en delen met hun leden en de samenleving.’ Zo begint de open brief die *Kerk en Vrede* onlangs verstuurd heeft aan de kerken in Nederland. Met deze brief wil *Kerk en Vrede* het gesprek met de kerken zoeken over wat door haar als een groot gemis wordt ervaren gezien de ernst van de situatie van de oorlog in Oekraïne en de veelgehoorde roep om militarisering van de samenleving.

Margreet
Hogeterp

“Het is ‘doodstil’ rond de Nederlandse kerken”, zegt Henk Baars, voorzitter van *Kerk en Vrede*, in een interview met het *Nederlands Dagblad* (8-7-2024). “Er wordt binnen de kerk wel gepreekt en heel veel gebeden over de oorlog in Oekraïne, maar dat komt niet naar buiten.” Dat moet anders, vindt Baars. Kerken zouden publiekelijk en gezamenlijk hun zorgen moeten uiten over wapenleveranties aan Oekraïne en over de ‘oorlogsstemming’ in Nederland. Ook zouden ze moeten aandringen op vredesonderhandelingen tussen Rusland en Oekraïne.

De open brief van *Kerk en Vrede* leverde weinig enthousiaste reacties op, erkent Baars. “Veel kerken durven niet. Ik denk dat ze zich er niet aan willen branden. Terwijl het zó noodzakelijk is: het risico op een kernoorlog wordt steeds groter. Ik vind dat kerken volgens het evangelie verplicht zijn zich daarover uit te spreken. Kerken hebben dat in het verleden ook gedaan in periodes dat het heel spannend was. Denk aan de Tweede Wereldoorlog, toen pastoors en dominees zich lieten horen. Wat we zien is dat de opvattingen over deze oorlog zijn

vastgelopen in geweldsideeën – het lijkt wel alsof niemand bereid is na te denken over alternatieven of oplossingen. Je mag bijna niet spreken over onderhandelingen. Terwijl iedereen weet dat er een keer een einde moet komen aan deze oorlog.”

Vijf over twaalf

Ook uit andere hoeken klinkt de oproep tot stellingname van de kerken. Zo riepen de remonstrantse godsdienstfilosoof Johan Goud en de predikanten Antje van der Hoek en Joost Röselaers in een opiniestuk in het *Nederlands Dagblad* de kerken (12-8-2024) op om stelling te nemen tegen de ‘geest van rechts-radicalisme’ en zich helder en ondubbelzinnig uit te spreken. “Want het is inmiddels vijf over twaalf. Wat kerken en ons allen te doen staat is: stelling nemen tegen de politiek van de angst, tegen politiek die het geloof in redelijke en democratische omgang ondermijnt, tegen politiek die een benepen geest van discriminatie en uitsluiting bevordert, die ongenoegen en woede stelselmatig oppooft, die tegenstellingen tussen mensen welbewust cultiveert.”

Christelijk mensbeeld

In februari van dit jaar publiceerde de RK Duitse Bisschoppenconferentie een verklaring met de titel: ‘Völkischer Nationalismus und Christentum sind unvereinbar’. De verklaring biedt een heldere maatschappij-analyse en reageert daarop vanuit fundamenteel theologische en ecclesiologische uitgangspunten: ‘Elk mens heeft een onschendbare en onveranderlijke waarde, die gefundeerd is in het goddelijk evenbeeld van alle mensen. Deze waarde is de basis van de mensenrechten en zij is vertrek- én eindpunt van het christelijk mensbeeld’. En verder: Wij zeggen heel duidelijk: populistisch nationaal rechts-extremisme is onverenigbaar met het christelijke Gods- en mensbeeld. Rechts-radicale partijen en partijen die aan de rand van deze ideologie als paddenstoelen opschieten, kunnen voor christenen daarom geen plek zijn voor politieke activiteit en zij komen ook niet in aanmerking om op te stemmen. Rechts-radicale opvattingen, met name ook racisme en antisemitisme, zijn evenmin verenigbaar met vrijwilligerswerk voor de kerk.

We vragen om een authentiek kerkelijk geloofsgetuigenis van vrede.

Open brief *Kerk en Vrede*: Wij missen de stem van de kerken

Wij missen de stem van de kerken bij de inzet voor vrede in Europa.

Wij wachten erop dat kerken hun zorgen over de toenemende bewapening uiten en delen met hun leden en de samenleving. Zorgen allereerst over de escalatie van geweldsmiddelen in het conflict rond Oekraïne, waardoor Oekraïense en Russische soldaten (jonge mensen vaak...) bij duizenden worden afgemaakt, waardoor er onomkeerbare klimaatschade ontstaat, waardoor de haat en trauma's generaties lang gevoed worden, waardoor de dreiging van het inzetten van kernwapens nu levensgroot is (zoals gerenommeerde onderzoeksinstituten vaststellen). Zorgen ook over de grimmige oorlogsstemming in ons land, het verspreiden van de angst dat we ons moeten voorbereiden op een fysieke oorlog met Rusland, de enorme toename van het defensiebudget, de ongehoorde uitbreiding van militaire oefenterreinen, het spreken over een nieuwe opkomstplicht, het pleidooi voor een totale oorlogseconomie.

Bij al deze zorgwekkende ontwikkelingen beklemmt ons de vraag: waarom laten de kerken zich niet horen? Waarom staat paus Franciscus zo alleen in zijn hartstochtelijke pleidooien voor vrede? In de 80'er jaren van de vorige eeuw was er binnen de kerken volop bezinning over vrede, op plaatselijk en landelijk niveau. Dit leidde tot scherpe uitspraken van synodes en bisschoppen over de voortgaande wapenwedloop. Duizenden kerkleden hebben zich ingezet voor vrede, jaarlijks werden (en worden) er vredesweken georganiseerd. Wij vragen: was dat alleen vanwege de tijdgeest? Of kwam dit voort uit de overtuiging dat inzet voor vrede tot de kern van het christelijk geloof hoort?

'Christus is onze vrede', horen we als de kern van het geloof van Jezus' eerste volgelingen (brief aan de Efeziërs, 2:14), Christus heeft 'de tussenmuur van de scheiding, de vijandschap, ontbonden'. Christus – en dus niet ons vertrouwen op geweld. Onze vrede ligt in Christus' weg van overgave, van liefde voor alle mensen, ook voor vijanden. We kunnen als volgelingen van hem niet anders dan die weg zoeken en proberen te gaan.

Natuurlijk beseffen we dat dat niet automatisch en gemakkelijk tot sluitende politieke oplossingen leidt. Maar het zou toch wel aanleiding moeten zijn tot het stellen van indringende vragen over waar de huidige weg van escalatie ons land en continent brengt. En of er niet serieus gezocht moet worden naar de mogelijkheid van onderhandelingen met Rusland, om uit de bestaande impasse te komen; iedere oorlogsdag maakt de gang naar de tafel moeilijker.

Iedereen die verder kijkt dan de waan van de dag kan nuchter constateren dat Oekraïne verschrikkelijk lijdt onder de aangerichte verwoestingen. En dat het land ook steeds minder in staat is om de militair noodzakelijke soldaten op de been te brengen. En dat zowel Oekraïne als Rusland niet in staat zijn om te winnen, om de doelstellingen te halen die ze voor ogen hebben, en dat daarom de oorlog zich blijft voortslepen.

Kerken kunnen toch weten dat het nastreven van een overwinning op het slagveld het samenleven van aan elkaar grenzende volken voor lange tijd onmogelijk zal maken. Het doel moet niet overwinning zijn, maar vrede! En dat houdt ook in een gedeeld gevoel van veiligheid.

Hoe geloofwaardig is ons bidden om vrede, als we niet concreet zoeken en blijven zoeken naar wegen om tot vrede te komen? Als we niet in de praktijk geloven dat die vrede ook werkelijk mogelijk is, dat er een weg naar vrede gegaan kan worden, ook in de ingewikkelde oorlogssituatie in Oekraïne? Wij geloven dat we niet mogen bidden of God het geweld wil omkeren tot vrede, als we zelf bijdragen aan dat geweld. Wie vrede wil moet vrede zoeken! Dat geluid zouden we in de actuele Europese situatie zo graag van kerken willen horen. Allereerst gericht tot de leden van de kerken, maar dan ook tot de hele samenleving en de overheid. We vragen om een authentiek kerkelijk geloofsgetuigenis van vrede. Daarover willen we graag met kerken in gesprek gaan.

Bestuur Kerk en Vrede

Verklaring RK
Duitse Bisschop-
penconferentie:
populistisch
nationaal rechts-
extremisme
onverenigbaar
met het chris-
telijke Gods-
en mensbeeld.

Wij roepen onze medeburgers op, ook hen die ons geloof niet delen, de politieke verleidingen van het radicale rechts af te wijzen en tegen te spreken. Wie in een vrije en democratische samenleving wil leven, kan zich niet verenigen met dit gedachtegoed. Wie op partijen stemt die, al was het slechts ten dele, als rechts-radicaal worden ingeschat, die kiest partij tegen de basale waarden van menselijk samenleven en tegen de democratie in ons land.

Menselijke waardigheid als basis

Verder verklaren de Duitse bisschoppen: 'Om geen misverstand te laten ontstaan: de duidelijke afwijzing van elke vorm van rechts-radicalisme betekent zeker niet, dat de kerk zich onttrekt aan een dialoog met mensen die ontvankelijk zijn voor deze ideologie, maar die wel bereid zijn om hierover in gesprek te gaan. Ook radicale argumenten

moeten besproken, maar zeker ook ontmaskerd worden. Duidelijke taal tegen rechts-radicalisme betekent ook niet, dat bestaande economische en maatschappelijke problemen – bijvoorbeeld als het gaat over het realiseren van sociale gerechtigheid of over de integratie van migranten – gebagatelliseerd of ontkend worden. Deze problemen moeten onder ogen worden gezien, want anders voedt het de rechterflank nog meer. Maar alle oplossingen moeten voldoen aan een humaniteit die door het christendom cultureel (mede) bepaald is en die in Duitsland de basis is van onze staat en maatschappij. Menselijke waardigheid, mensenrechten en solidariteit vormen de essentie daarvan."

Moedige uitspraken

In Nederland zijn dergelijke verklaringen door kerken niet te horen of lezen. Baars: "De wreedheden gaan door en daar praat niemand meer over. Vijandschap wordt alleen maar gevoed. Dat zijn allemaal dingen waar kerken iets over moeten zeggen. Ik wil niet het allerstrengste pacifisme opleggen, maar de kerk moet een ethische stem laten horen. Die moet pleiten voor het stoppen met vijandelijkheden en vijandbeelden, voor een einde aan de oorlog. En voor onderhandelingen. Als kerken relevant willen blijven zul je toch moedige uitspraken moeten doen." (*Nederlands Dagblad*, 8-7-2024). ◀

Laten we durven

Laten we graag zien omdat we dat kunnen, en leven - voluit en gretig - omdat wij dat mógen en het daarom dubbel zo goed moeten doen.

Laten we beter leren weten, niet meer morsen met de dagen die al die anderen, daar, zomaar, opeens zijn kwijtgeraakt.

Laten we geen engelen zijn, maar als het kan toch ook geen duivels.

Laten we mensen zijn. En helemaal onszelf worden, niet wie we denken dat anderen wilden dat we waren.

Laten we moed houden, durven wankelen en redden wat er te redden valt. Onszelf bijvoorbeeld, en mekaar.

Laten we stoppen met hopen

en doen wat moet gebeuren om het te doen gebeuren, en mild zijn voor wie dat nog niet kan.

Laten we ze openlaten: onze deuren, onze armen, onze geesten.

Laten we pantsers afleggen, en het en de andere tegemoet treden, telkens weer.

Laten we slapende honden keihard wakker maken.

Blijven geloven in dromen die ook uitkomen.

Veel verwachten, genoeg spijt hebben, in zeven sloten tegelijk lopen, alle dingen aankijken, ook dat wat ons verontrust.

En laten we minachting koesteren voor de hopeloosheid, weten wat we waard zijn, onszelf gunnen wat we verdienen,

want dat is vaak meer dan we geneigd zijn te denken.

En laten we begrijpen wat de liefde is, onthouden dat dat alles is, of toch bijna.

Laten we durven. Ja.

Griet Op de Beeck

Taal is gevaarlijk gereedschap

"Bijna iedereen in onze samenleving spreekt die ene Nederlandse taal. Maar daarnaast zijn er veel taalvelden. Ik bedoel daarmee niet dialecten of streektalen. Er zijn andere lijnen waarlangs, binnen het Nederlands, uiteenlopend taalgebruik zichtbaar wordt." Cultureel antropoloog André Droogers stelde, op de dag waarop een nieuw kabinet aantrad met een aantal extreemrechtse ministers, dat we voor ons taalgebruik een moreel kompas nodig hebben.

Een paar voorbeelden van verschillende taalvelden. Tussen generaties is er een verschil in woordenschat. Vooral de jeugdcultuur kent eigen termen. Beroepen komen met een vaktaal. Wetenschappers hebben hun jargon. In multi-etnische straattaal ontstaat een heel nieuw vocabulaire. Columnisten hebben een eigen omgang met taal en stijl.

Veel zeggen, weinig woorden

Elk taalveld schept zijn eigen werkelijkheid en een eigen identiteit. Men zegt veel met weinig woorden. Vaste gebruikers – bijvoorbeeld imkers op een bijenmarkt – begrijpen elkaar al met lichaamstaal. Komen echter sprekers uit diverse contexten samen, dan wordt de communicatie moeizamer.

Een buitenstaander die een zondagse kerkdienst bijwoont, zal niet goed raad weten met het taalgebruik in bijbelteksten, liederen, preek en gebed. Elke religie heeft een eigen taalveld. Vaak is een cursus of inwijding nodig. Niet-religieuze levensbeschouwingen vertonen evengoed jargon, net als filosofische stromingen en spiritualiteitstrends.

Parlementair taalgebruik

Ook de politiek kent taalvelden. Elke partij onderscheidt zich zo. Ooit was er een zogeheten parlementair taalgebruik: correct, beleefd, gedeeld, diplomatiek.

Nu populisme zich breed maakt, is de onparlementaire omgangsvorm op weg naar normalisering. In de kennismakingsgesprekken goochelden beoogde PVV-ministers met complottermen uit hun werkelijkheid,

zoals 'omvolking'. Ze wilden van racisme naar demografie. Andere rol, ander taalveld, beweerden ze eigenlijk.

Ondemocratische waarden

Dat werkt verhullend. In woorden klinken namelijk waarden mee, zelfs in 'demografie'. Waarden blijven meestal onuitgesproken, maar sturen veel gedrag aan. Ogenschijnlijk democratisch taalgebruik ('het volk heeft gesproken') kan ondemocratische waarden verbergen. Denk aan de autocratische éénmanspartij die een deel van dat volk weg wenst.

Mijnenvelden

Taalvelden zijn mijnenvelden. Ze versterken verschillen en veroorzaken polarisatie. Taal is riskant gereedschap. Geslaagde communicatie is eerder uitzondering dan regel. Wie wandelt door taalvelden heeft een kompas nodig, vooral ook moreel.

André Droogers

emeritus-hoogleraar culturele antropologie, in het bijzonder religieuze en symbolische antropologie, van de Vrije Universiteit in Amsterdam

Deze column is met toestemming overgenomen van het levensbeschouwelijke online platform 'NieuwWij'.

Oorlogen doden ook dieren

Van 28-30 augustus 1950 vond in het Kurhaus in Scheveningen het Wereldcongres ter bescherming van dieren plaats. De internationaal secretaris van *Kerk en Vrede* ds. J.B.Th. (Han) Hugenholtz (1888-1973) stuurde het congres een boodschap met als kern: 'Maar de weerloze dieren worden niet minder dan mensen bedreigd door oorlogen'.

Herman Noordegraaf
lid van de
Theologische
Werkgroep van
Kerk en Vrede

De aandacht voor dieren had Hugenholtz niet van een vreemde. Zijn vader J.B.Th. Hugenholtz (1859-1922), ook hervormd predikant, was actief in de anti-vivisectiebeweging (medisch-wetenschappelijke proeven op dieren) die eind negentiende eeuw ook in Nederland opkwam. Hij behoorde in 1890 tot de oprichters van de Nederlandse Bond tot Bestrijding der Vivisectie (NBBV), waarvan hij voorzitter werd. Hij was, zoals meer personen uit deze beweging, daarbij door Tolstoj geïnspireerd. Een andere zoon, de jurist Willem (Wim) Hugenholtz (1902-1969), advocaat en procureur in Leiden, werd een van de meest vooraanstaande juristen op het terrein van de dierenbescherming. Al jong publiceerde hij artikelen over de dierenbescherming, jarenlang was hij bestuurslid en voorzitter van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren.

V.l.n.r.: Willem Hugenholtz, moeder, zus Gemma, Han, Gerhard en vader.

In 1951 nam hij het initiatief tot modernisering van de Dierenbeschermingswet door een wetsontwerp op te stellen. Dit had grote invloed op de later door de Kamer aangenomen nieuwe Dierenbeschermingswet.

Verbod op trekhonden

Ook internationaal sloeg Wim zijn vleugels uit. Zoals broer Han na de oorlog voorstander werd van het wereldfederalisme om tot een nieuwe internationale rechtsorde te komen, zo zette Wim zich in voor een wereldfederatie met het oog op de dierenbescherming. Hij was het die het initiatief nam tot het Wereldcongres tot Bescherming van Dieren. Er waren zo'n 250 deelnemers uit veertig landen.

Op het congres kwamen concrete misstanden aan de orde, die leidden tot uitspraken over onder meer een verbod op het gebruik van trekhonden, het aan ketting leggen van waakhonden en het couperen van paarden en honden. Ook pleitte het congres voor de invoering van politiebeambten voor dierenbescherming en de afschaffing van oogkleppen. Voorts deed het een oproep op de paus om een boodschap uit te vaardigen over dierenbescherming als plicht van christenen. Het congres leidde tot de oprichting van de Wereldfederatie van de Bescherming van Dieren, waarvan Wim Hugenholtz tot 1958 voorzitter was. In die hoedanigheid publiceerde hij in 1952 een Werelddierenwet. Dit alles stimuleerde nationale organisaties ter bescherming van dieren en politici.

Dieren als oorlogsinstrument

Waarschijnlijk besloot Han, nadat hij door Wim op de hoogte was gesteld over het congres, om een boodschap op te stellen die hij aan het congres aanbood. Hij betoogde dat het gebruik van dieren onderdeel was van de totale oorlog. Zij werden onder meer gebruikt in de cavalerie, het transport en bij het overbrengen van berichten (postduiven). Hugenholtz bracht in herinnering dat in de Eerste Wereldoorlog vele paarden een gruwelijke dood stierven na een dagenlang stervensproces in het prikkeldraad.

Lees verder op p. 13, na het jubileumkatern.

Het christelijke Westen ontmaskerd in Vietnamoorlog

Een belangrijke katalysator in de strijd voor wereldwijde vrede en rechtvaardigheid was in de zestiger jaren van de twintigste eeuw de wrede oorlog van de Verenigde Staten tegen het Vietnamese volk. In West-Europa werden in de decennia daarvoor de Amerikanen gezien als onze bevrijders, van de Duitse bezetting. Door de Vietnamoorlog kantelde dat beeld.

HARRY PALS

lid van de Theologische Werkgroep van Kerk en Vrede

Ik herinner me nog mijn 'bekering', toen ik als zestienjarige braaf gereformeerde scholier 's morgens op weg was naar school en ik opeens dacht: 'Stel dat de Amerikanen in Vietnam alleen hun eigen belangen verdedigen?' Toen klopte alles wat ik wist, ik greep naar de boeken van Martin Luther King, werd vredesactivist en dienstweigeraar.

AFSCHUWELIJK GEWELD

De Vietnamoorlog was begonnen met de steun van de VS aan de koloniale Franse heersers in Vietnam tijdens de bevrijdingsoorlog (1946-1954). Aan het eind van die oorlog werd op de Conferentie van Genève bepaald dat Noord- en Zuid-Vietnam binnen twee jaar herenigd zouden worden en door vrije verkiezingen hun eigen toekomst zouden mogen bepalen. De VS hebben dat vanaf het begin ondermijnd, door een marionettenregering in het zuiden te installeren. En door steeds meer militaire steun daarheen te sturen, eerst wapens, later meer en meer troepen. Daarmee hebben ze massaal met afschuwelijk geweld de Vietnamese burgerbevolking aangevallen, met honderdduizenden doden en grootscheepse vernietiging van het land tot gevolg.

Wereldwijd werd er vanaf het begin gedemonstreerd tegen deze oorlog. Intellectuelen en studenten gingen voorop. Kerken deden ook mee. Ook in Nederland werd een breed samenwerkingsverband tegen de oorlog opgericht, het Nationaal Comité Vietnam, dat vele en massale demonstraties en petities organiseerde (hoogtepunt was een demonstratie in januari 1973 in Utrecht, met 80.000 deelnemers).

OM CHRISTUS' WIL

Kerk en Vrede deed in dit verzet op haar eigen wijze mee. Het hoofdbestuur publiceerde een verklaring in maart 1965. Hieruit citeer ik het slot:

'Bovenal vragen wij om Christus' wil om bewogen solidariteit met de *mensen* die in Vietnam leven onder de voortdurende dreiging van vernietiging van huizen en landerijen, van dood en verminking en van vlucht met achterlating van alle bezittingen. Naar onze vaste overtuiging moet het lot van de lijdende bevolking van Zuid-Vietnam in het politieke conflict zwaarder wegen dan nationale prestige-overwegingen en ideologische belangen, die dikwijls schijnbelangen zijn. Daarom doen wij een beroep op allen, die politieke verantwoordelijkheid dragen, de pogingen – van welke kant zij ook ondernomen worden – om tot een onmiddellijk staakt het vuren en tot onderhandelingen over de toekomst van Vietnam te komen, met alle kracht te ondersteunen. Wij doen een dringend beroep op de kerken ernst te maken met de dienst der Verzoening.'

FELLE KRITIEK

In datzelfde jaar schreef studiesecretaris Krijn Strijd in *Militia Christi*, ter inleiding op een artikel waarin hij een kritische Amerikaanse en Aziatische theoloog aan het woord liet:

'Wij hebben een ontstellend Kamerdebat gehad over de oorlog in Vietnam. Het doel – Zuidoost-Azië mag niet in handen van de communisten komen – heiligt blijkaar

alle middelen, zozeer, dat over die middelen maar niet gepraat werd. Ook de schuld van het westerse verleden kwam niet in het licht – evenmin het uitzichtloze van de huidige Amerikaanse politiek.’

Van officieel christelijk-politieke zijde werd geen christelijk woord gehoord. Alleen de communisten lieten protesten horen, en de pacifistische socialist. Zij deden dit, zoals iedereen begrijpen kan, vanuit hun eigen achtergronden. Wat misschien nog het ergst van alles was, was de eensgezindheid waarmee men de Amerikaanse politiek steunde. Ondanks alle tegenstand tegen deze politiek in Amerika zelf. Ook ondanks napalm...

En toen de Nederlandse regering in 1970 verklaarde ‘begrip’ te hebben voor de Amerikaanse inval in Cambodja, protesteerde het bestuur van *Kerk en Vrede* daartegen in een telegram (dat op zondag verstuurd werd!).

Een tank met gewonde Amerikaanse mariniers, gefotografeerd door de jonge dienstplichtig soldaat John Olson.

In 1973 werd opnieuw de openbaarheid gezocht, toen de VS ‘heviger dan ooit te voren’ bevolkingscentra in Noord-Vietnam bombardeerden en het landelijk Vietnamoverleg niet verder wilde gaan dan het organiseren van een landelijke demonstratieve bijeenkomst. Dus richtte het Dagelijks Bestuur van *Kerk en Vrede* zich zelf met een felle brief tot de leden van de Eerste en Tweede Kamer. Die brief liep uit op de oproep om te overwegen de diplomatieke betrekkingen met de VS op te schorten, evenals het lidmaatschap van de NAVO.

OPROEP: STAAKT HET VUREN!

In het jaar daarvoor kwam de International Fellowship of Reconciliation (IFOR) met een dringende oproep. Die werd

door *Kerk en Vrede* vertaald en toegezonden aan de pers, die daar helaas niets mee deed. Daarom werd later in het blad de oproep gedaan handtekeningenlijsten te bestellen en ingevuld op te sturen.

Uit deze oproep:

‘Wij spreken namens miljoenen mensen, die het niet langer kunnen verdragen dat het bloedvergieten in Vietnam en zijn buurlanden nog steeds voortgaat. De bombardementen. (...) De oorlog tegen de burgers van beide kanten. De schiet-maar-raak acties. De hinderlagen, de terreur en de foltering. De jonge mannen, aan stukken geschoten, roepend om hun moeders. De kinderen, verbrand en gewond, zonder vader, zonder moeder. De weduwen, de invaliden, de boeren wier land onvruchtbaar gemaakt werd door ontbladering en vuur. Onderhandelings, protesten, aanklachten tegen de verschrikking hebben aan de harde feiten totaal niets veranderd. Het doden gaat nog steeds verder.

Er moet een eind aan komen! Niet alleen omwille van de Vietnamezen, de Laotianen, de Cambodjanen en de jonge Amerikaanse soldaten, maar omwille van ons allen. Ons gevoel voor menselijkheid kan niet voortbestaan bij al deze onmenselijke gruwelijkheden. Staakt het vuren nu! De Verenigde Staten moeten de eerste stap doen. De meeste doden komen voor rekening van de Amerikaanse vuurkracht, en vrijwel alle verwoesting is door Amerikaanse wapens teweeggebracht. Het zijn de Amerikanen, die een halve globe verderop vechten. (...)’

BESTAANSRECHT KERKEN OP HET SPEL

In mei 1972 stuurde *Kerk en Vrede* een open brief aan alle Nederlandse kerkgenootschappen. Uit die brief:

‘Zusters en Broeders,

De dosis vernietiging, die Vietnam wordt toegediend in het belang van de eer van de VS-regering, wordt hoger en hoger opgevoerd. De schande van de kerken in ons land is, dat zij zich er nog niet ondubbelzinnig over hebben uitgesproken. Het geloof in het heil van de Messias voor alle volken is onverenigbaar met geweld en onderdrukking. (...) De kerken mogen hierbij niet langer stilzwijgend toezien. Reeds is te veel twijfel gewekt aangaande doel en geloof der kerken. Het gaat hierbij niet om liefdadigheid, maar ook niet langer alleen om gerechtigheid jegens anderen; het bestaansrecht der kerken als instellingen staat hierbij mede op het spel, zo niet vandaag dan toch reeds binnen afzienbare tijd. Wie niet nu voor de Vietnamezen opkomt, heeft geen redenen meer om op te komen voor welke andere vrijheid van prediking en meningsuiting dan ook.’

De oorlog kwam ten slotte ten einde in 1975, toen de Amerikanen zich overhaast terugtrokken uit Zuid-Vietnam, gedwongen door alle protesten. ◀

75 jaar NAVO:

Strijd tegen een onheilige alliantie

Ik schrijf dit artikel op de dag dat de NAVO met 90.000 militairen oefent aan de grens met Rusland. Op hetzelfde moment wint Rusland terrein in Oekraïne. Het is tijd voor een terugblik.

BRAM GRANDIA

theoloog en lid van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Op 4 april 1949 wordt de NAVO opgericht. Op 24 september 1949 spreekt ds. Krijn Strijd op een openbare bijeenkomst van *Kerk en Vrede* over 'Het Atlantisch Pact. Bedreiging of bevordering van de wereldvrede?' Hij werkt deze lezing uit tot een brochure met als titel *Kerk en Atlantisch Pact*. Hij laat zien dat vanaf die eerste NAVO-dag een poging werd gedaan om de kerken in te schakelen als verdedigers van het Atlantisch Pact. Strijd wil dat de kerk een eigen geluid laat horen. Dat is een onderdeel van de verkondiging van het Evangelie.

'ATLANTISCH BIJBELGEBRUIK'

De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Dean Acheson citeert bij de ondertekening van het Atlantisch Pact twee bijbelteksten. Het eerste citaat is Psalm 46:1: 'God is ons een veilige schuilplaats, een betrouwbare hulp in de nood.' Toepassing: Dit geldt ook voor het Atlantisch Pact. Uit het Nieuwe Testament citeert hij Matteüs 18:7, waar Jezus zegt: 'Wee de mens door wie de ergernis komt.' Toepassing: Dit is een waarschuwing aan de Russen, die de ergernis veroorzaken.

Strijd vervloekt dit soort bijbelgebruik. Het gaat hier niet om de God van Jezus Christus, maar om de oorlogsgod Mars, of beter nog de geldgod Mammon. Hij citeert veldmaarschalk Montgomery die in een rede op 15 juli 1949 in de Ridderzaal zegt: 'Heden ten dage is de oorlog totaal; hij omvat alle takken van het nationale leven. De gehele natie, iedere man, vrouw en kind is erbij betrokken. De vijand is het communisme, dat een religie is en anti-christelijk. Als een christensoldaat, die trouw is aan de christelijke idealen (...) verklaar ik een vijand van het communisme te zijn en van alles wat dat belijdt. Het is mijn overtuiging dat de volkeren van vandaag in oorlog zijn met het communisme. Men noemt het vaak de 'Koude Oorlog', maar het is niettemin een oorlog. Het is mogelijk

dat deze worsteling tussen Communisme en Democratie ons ten slotte zou kunnen voeren tot een 'hete' of gewapende oorlog.' Die hete oorlog – waarbij nu Rusland de vijand is – woedt nu in Oekraïne.

TWEE MACHTSBLOKKEN

Strijd analyseert de twee machtsblokken. Hij beschrijft de oppermacht van Amerika. Hij geeft aan hoeveel Amerika jaarlijks aan defensie besteedt, hoe sterk de wereldwijde invloed van de VS is, hoe Amerika steeds opnieuw reactionaire machten steunt en als bondgenoten aantrekt. Strijd beschrijft de Amerikaanse heksenjacht tegen de communisten. Hij wijst op de Amerikaanse economie die steeds meer een oorlogseconomie wordt, gevoed vanuit het wantrouwen tegenover de Sovjet-Unie. Strijd ziet in 1949 die 'overprikkeldheid' als het om Rusland gaat ook in Nederland groeien. 'Wie ook maar één ander dan een volkomen afwerend geluid over Rusland laat horen, ligt er bij de meeste nette Hollanders volkomen uit.' Daar mag de kerk niet aan toegeven.

MYTHE VAN GERECHTIGHEID

Over de Oktoberrevolutie in 1917 zegt Strijd: 'Niet de mythe van het ras, zoals bij het nationaalsocialisme het geval was, maar de mythe van de gerechtigheid leefde in en achter de Oktoberrevolutie.' Als Kerk-en-Vrede-man zegt hij: 'Evenmin als wij ten opzichte van het nazisme zwegen over het onrecht van de vrede van Versailles – evenmin zullen we ten opzichte van het communisme zwijgen over het onrecht van de interventie-oorlogen.' Hij verzwijgt het Russische militarisme niet. Hij concludeert: 'De communisten zijn tegen het Amerikaanse militarisme, maar vóór het Russische militarisme – dat is nodig tegen de dreiging van Amerika. Precies zo zijn de Amerikanen tegen het Russische militarisme, maar vóór het Amerikaanse militarisme – dat is nodig tegen

de dreiging van Rusland. Doel en achtergronden verschillen bij Amerika en Rusland. In de praktijk is beider militarisme gelijk: atoombomben, bacteriologische verdelgingsmiddelen zullen beide gebruiken als de oorlogsnoodzaak het eist.'

DE DERDE WEG

Strijd zag in 1949 hét moment om op te roepen tot een derde weg. Hij vindt dat de kerk daarin het voortouw moet nemen. Hij ziet het de kerk nog niet doen. Daarom moet *Kerk en Vrede* het initiatief nemen.

Het Atlantisch Pact: bedreiging of bevordering van de wereldvrede?

De communisten zijn tegen het Amerikaanse militarisme, maar vóór het Russische militarisme – dat is nodig tegen de dreiging van Amerika. Precies zo zijn de Amerikanen tegen het Russische militarisme, maar vóór het Amerikaanse militarisme – dat is nodig tegen de dreiging van Rusland. Doel en achtergronden verschillen bij Amerika en Rusland. In de praktijk is beider militarisme gelijk.

In maart 1968 schrijft Strijd opnieuw uitvoerig over de NAVO in een themanummer van *Wending* (jrg. 23, nr. 1). De titel is: 'NATO 1968, exorcisme ter wille van de toekomst'. Hij werkt zijn stelling dat het Atlantisch Pact geen bevordering, maar een bedreiging van de vrede is, verder uit. Hij citeert George Kennan (de voormalige Amerikaanse zaakgelastigde in Moskou) die in een lezing in Genève op 11 mei 1965 de NAVO een volslagen overbodig bondgenootschap noemt. In feite heeft het verdrag ertoe bijgedragen de kloof tussen Oost- en West-Europa te verbreden door de landen te dwingen partij te kiezen voor een van de blokken.

TAAK VAN DE KERK

Kunnen we – vraagt Strijd zich af – in de weg van het ontstaan van de NAVO iets ontdekken van een op Jezus Messias georiënteerde weg van gerechtigheid en verzoening? Levend christelijk belijden is immers een uitermate praktische en zakelijk aangelegenheid. Wat moeten wij van de NAVO geloven?

1. Dat wij door dreiging met vernietiging de vrijheid kunnen bewaren.
2. Dat oorlog voorkomen kan worden in een met kernwapens volgestopte neurotische wereld.
3. Dat wij de vrijheid kunnen verdedigen met middelen in een systeem van geïncorporeerde onvrijheid, waarin de defensiekosten stijgen terwijl het besef van veiligheid afneemt.

Dat noemt Strijd met Wright Mills de ideologie van 'de militaire metafysica'. Hij ziet de uitspraak dat wij ons zonder NAVO in een onveilige ruimte bevinden, onbeschermd tegen Russische agressie als een politiek geloofsartikel dat aan alle andere twaalf artikelen van het Apostolicum vooraf lijkt te gaan: 'Theologisch, christelijk, bijbels moet hier de vraag gesteld worden of de NAVO zo niet tot een afgod is geworden. Afgoden vragen veel maar schenken weinig, hoogstens wat schijnveiligheid en schijnheiligheid, of 'hulp' op korte termijn. In wezen zijn zij, naar het scherp typerende Hebreeuwse woord, 'nietsen', 'dingen van niets'. De ideologie van de Koude Oorlog en de NAVO heeft de ramen, waardoor wij de 'ander' hadden kunnen zien gesloten.

HET RECHT DER ARMEN

Met die ander bedoelt Strijd niet alleen de Rus, maar ook de wereld die in grote armoede leeft. Hadden al die defensiemiljarden niet beter gebruikt kunnen worden om de wereldarmoede te bestrijden?

Strijd ziet – in navolging van Wright Mills en anderen – de totale vernietiging als dé vijand waar het Westen, Rusland en China samen tegen moeten vechten. Dit 'tegen' zal de keerzijde moeten zijn van een 'pro': het gezamenlijk honoreren van het recht der armen. Dat alles vraagt om bekering, om het uitdrijven van de machten die ons bezetten. Dat is de taak van de kerken in navolging van Jezus Messias. Strijd zou vandaag – vermoed ik – niet anders gesproken hebben. ◀

Kerk en Vrede en Oost-Europa

Tussen de fronten

**Wat is de visie van Kerk en Vrede op Oost-Europa?
Over die vraag schreef ik in 1988 een stuk voor de vredesconsultatie
van de ROS (Raad voor Overheid en Samenleving) van de
Nederlands Hervormde Kerk. Mijn antwoord formuleerde ik in zes punten.
Samengevat: dé visie van Kerk en Vrede op
Oost-Europa bestaat (nog) niet.**

BRAM GRANDIA

theoloog en lid van de Theologische Werkgroep van Kerk en Vrede

Tussen 1968 en 1988 is er niet intensief over Oost-Europa gesproken. Dat heeft te maken met het 'trauma van Praag 1968'. In dat jaar – het jaar van het neerslaan van de Praagse Lente – trad professor Hannes de Graaf uit de CFK (de Praagse vredesconferentie), terwijl professor Rasker in de CFK bleef. Zij waren allebei lid van *Kerk en Vrede*. In de tachtiger jaren kwam de visievraag weer op tafel. Dat leidde tot de volgende stellingen.

DE SCHULD VAN HET WESTEN

Een vredespolitiek inzake Oost-Europa is onmogelijk zonder concreet te spreken over de schuld van het Westen tegenover de Sovjet-Unie.

In 1947 verscheen in Duitsland het 'Darmstädter Wort'. In deze verklaring spreken theologen uit de kring van de Bekennende Kirche uit, dat het Duitse volk gedwaald heeft door het oprichten van een christelijk front tegen het communisme. Daarnaast spreken zij uit dat de kerk ten onrechte de uitdaging van het marxisme heeft genegeerd. De zaak van de armen en rechtelozen is niet tot een zaak van de christenheid gemaakt. Het gaat niet om 'christendom en westerse cultuur', het gaat om toewending tot God en toewending tot de naaste. Niet alleen in Duitsland, ook in ons land was de ideologie van het anti-bolsjewisme/anti-communisme diep in ons volk verankerd. Dat was een van de redenen dat het 'anti-bolsjewistische' nationaal-socialisme pas laat als vijand werd herkend.

Dit uitspreken van schuld vraagt om een concretisering van dat anti-communisme. We zijn van mening dat een historische, economische en theologische analyse van het anti-communisme noodzakelijk is, willen we vandaag tot een verantwoorde houding inzake Oost-Europa komen.

Dat vraagt ook om het concreet in beeld brengen van de Duitse oorlogsmisdaden in de Sovjet-Unie.

KIEZEN VOOR TWEESPORENBELEID

Een vredespolitiek die uitgaat van een lood-om-oud-ijzer-theorie met betrekking tot het kapitalisme en socialisme is een a-historische vredespolitiek.

Vaak wordt gezegd dat zowel het Westen als het Oosten groot belang hebben bij de voortgaande bewapeningswedloop. Op wat voor economische en politieke analyse berust zo'n uitspraak? Wanneer binnen de NAVO gesproken wordt over een '*Todrüsten*', een kapotbewapenen van de economie van de Sovjet-Unie, zit daar een strategisch concept van een totale economische ontwrichting van de vijand achter.

Een onlosmakelijk verbond tussen vrede en mensenrechten leidt – ongewild wellicht – snel tot een superieur verklaren van de eigen West-Europese rechtsorde.

GERECHTIGHEIDSVRAGEN

De officiële NAVO-politiek wordt verdedigd met het argument dat de westerse waarden (voorop de vrijheid) verdedigd dienen te worden. Als contrast wordt vaak het Oostblok geschilderd, waar de vrijheid van het individu met voeten getreden wordt. Wanneer de vredesbeweging kiest voor een koppeling van vredespolitiek en mensenrechtenpolitiek bevestigt ze daarmee dit dominante westerse veiligheidsdenken. In de contacten met Oost-Europa staat dan het bekritisieren van de mensenrechtenpolitiek voorop.

Kerk en Vrede verschilt van inzicht met het IKV als het gaat om het kiezen van de partners in het Oostblok. Hoe verhoud je je tot die partnerbewegingen die zelfs vóór – in

plaats van tegen het 'reëel bestaande socialisme' zijn? *Kerk en Vrede* kiest voor een tweesporenbeleid, zowel contact met de officiële vredesorganen als met mensenrechtenbewegingen. Verlaat je dat tweesporenbeleid dan bevind je je steeds in de positie van criticus en onttrek je je aan de kritiek die vanuit het Oostblok op het Westen wordt uitgeoefend. *Kerk en Vrede* pleit voor het leggen van de nadruk op gerechtigheidsvragen, op het Noord-Zuidconflict.

Zowel voor als na de val van de muur vindt *Kerk en Vrede* dat de positie van de kerk niet is in één van beide fronten of blokken, maar tussen de fronten.

TUSSEN DE FRONTEN STAAN

'Wie zijn wij – als Westen – dat wij dermate bedreigend en angstaanjagend zijn dat de ander (die we de vijand noemen) zich zo tot de tanden bewapent om ons te kunnen weerstaan? Die vraag stellen betekent zoeken naar contacten met kerken en vredesgroepen in Oost-Europa, ook met aan de regeringen gelieerde vredesgroepen.'

Bovenstaande was een reactie uit 1988. Een jaar later viel de muur. Zowel voor als na de val van de muur vindt *Kerk en Vrede* dat de positie van de kerk niet is in een van beide fronten of blokken, maar tussen de fronten. Dat is geen neutrale positie. Het is de plek waar de verscheurdheid en de vijandschap zichtbaar wordt. Op die plek wil *Kerk en Vrede* vredesbeweging zijn.

De theoloog Paul van Dijk schreef in *Kerk en Vrede* (septembernr. 1984) een artikel met als titel: 'Het communisme mag niet mislukken'. Hij schrijft: 'Met wapens kun je wel vijanden doden, maar geen vijandschap; die wordt er juist door aangewakkerd. Het evangelie leert ons een andere weg: daar overleeft de vijand de vijandschap. Van de Messias staat geschreven (Efeze 2:14), dat hij de beide vijanden – Israël en de volken, Jacob en Ezau, Israël en de Palestijnen – met elkaar verzoend heeft door de 'tussenmuur in eigen vlees', in eigen existentie te doden. De eerste vraag en zorg kan

dan ook niet meer zijn: wie is onze vijand, wie staat ons naar het leven, tegen wie moeten wij ons beschermen? Maar veeleer: wie moet onze manier van leven wel als een bedreiging ervaren, zodat hij erop reageert met angst en wapens?'

IDEOLOGIE VAN 'NATIONALE VEILIGHEID'

Kerk en Vrede heeft door haar contacten met IFOR, Adolfo Perez Esquivel en anderen steeds opnieuw de behandeling van dissidenten in de Amerikaanse achtertuin aan de orde gesteld. De Amerikaanse hoogleraar John Coatsworth beschrijft in de geschiedenis van de Koude Oorlog hoe tussen 1960 en 1990 de aantallen politieke gevangenen, de slachtoffers van marteling en executies van geweldloze politiek andersdenkenden in Latijns-Amerika veel en veel groter waren dan die in de Sovjet-Unie en haar Oost-Europese satellieten. Wie deze feiten tot zich neemt, kan niet langer geloven in de simpele tweedeling tussen het vrije Westen en het repressieve communistische Oosten. Een groot deel van de vredesbeweging had geen oog voor de verbijsterende ideologie van 'de nationale veiligheid' die onder andere leidde tot een directe oorlog tegen vertegenwoordigers van de bevrijdingstheologie en hun priesters en parochies. Dat vraagt om nog meer studie en nog meer onthullingen, bijvoorbeeld naar de Ratzinger-Reagan-connectie.

Kerk en Vrede heeft zich nooit willen scharen in het kamp van de anti-communisten. Ik schreef in 2014: 'Ik hoop dat *Kerk en Vrede* de honderd jaar haalt, al is het alleen maar om dit verhaal over de bloedige strijd tegen zogenaamde communisten nog tien jaar hardop te kunnen vertellen. Opdat we de honderdduizenden doden in Latijns-Amerika niet vergeten. Ik wantrouw een vredesbeweging die fungeert als verdediger van één kamp. *Kerk en Vrede* staat tussen de fronten.' ◀

Hoe verhoud je je tot die partnerbewegingen die zelfs vóór – in plaats van tegen het 'reëel bestaande socialisme' zijn? *Kerk en Vrede* kiest voor een tweesporenbeleid, zowel contact met de officiële vredesorganen als met mensenrechtenbewegingen.

Kerk en Vrede en geweldloze weerbaarheid

In 1974 verscheen het boek *Geweldloze Weerbaarheid* van ds. Krijn Strijd, gebaseerd op toespraken die Strijd in 1971 voor de NCRV-radio hield. Een boek dat de reflectie binnen en het cursuswerk van *Kerk en Vrede* enorm stimuleerde.

GREETJE WITTE-RANG

lid van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Vóór het boek van Strijd had *Kerk en Vrede* al enkele studies over dit onderwerp gepubliceerd. Het eerste verscheen vlak voor de oorlog, op aandrang van leden die een actieplan wilden hebben voor als het tot mobilisatie of bezetting kwam. Het bestuur van *Kerk en Vrede* was terughoudend; ds. Buskes schreef: '*Kerk en Vrede* is geen sociale of politieke organisatie en heeft andere middelen dan die organisaties, het gaat ons om een geestelijke strijd.' Maar dat overtuigde de leden niet en zij gaven het bestuur de opdracht om een studiec commissie te benoemen om 'na te gaan welke maatregelen getroffen zouden kunnen worden om de oorlogs- en geweldsideologie te bestrijden en het volk een andere weg te wijzen'.

PACIFISTISCHE VOLKSHANDHAVING

Dat werd het rapport *De geweldsideologie en haar bestrijding* uit 1938. Het was een kort rapport met onder meer een beschrijving van een schema van wat 'pacifistische volkshandhaving' wordt genoemd, met richtlijnen voor geweldloze strijd vóór, tijdens en ná een bezetting. Herman Noordegraaf vat die (in 1968) als volgt samen: 'Gedacht werd daarbij aan 'negatieve strijdmethoden' als het zich onthouden van militaire en semi-militaire dienst, bestrijding van chauvinisme en bewapeningscampagnes en protest tegen ophitsing. Als positieve methoden worden genoemd training, propaganda en het bevorderen van het zelfstandig werken van Pacifistische Volkshandhaving-werkers onder meer door gedecentraliseerde organisatie. Voorts noemde het rapport hulp aan slachtoffers, het opslaan van voedselvoorraden en hulp bij evacuatie van de bevolking. Bij een bezetting zou werk in dienst van de bezetter geweigerd moeten

worden alsook het betalen van belasting. Daarbij zou men ook herhaaldelijk een vredesaanbod kunnen doen dat een waardige en rechtvaardige oplossing van geschillen zou bevatten.'

NIEUWE WEERBAARHEID

De ervaringen van de oorlog leidden ertoe dat in 1950 weer een commissie werd ingesteld met als taak 'na te gaan welke mogelijkheden en moeilijkheden verbonden zijn met een niet-militaire vorm van weerbaarheid ter verdediging en handhaving van de geestelijke goederen die in onze tijd op het spel staan.' Hieruit kwam de studie *Nieuwe Weerbaarheid* (1952) voort, een boek van 126 pagina's, waarvan de helft bestaat uit voorbeelden van niet-gewapend verzet uit de hele wereld, inclusief de ervaringen in Nederland in de bezettingstijd.

Uitgangspunt voor de nieuwe weerbaarheid is het woord van Paulus uit Romeinen 12:21: 'Laat u niet overwinnen door het kwade, maar overwin het kwade door het goede.' Het gaat dus niet om afweer tegen het kwaad, maar om de overwinning ervan, niet in militaire zin, maar in de zin dat het wijkt voor het goede dat zich uitbreidt. In die strijd dienen de 'wapens' van hetzelfde materiaal te zijn als de geestelijke goederen die we willen beschermen, en dat zijn: eerbied voor de mens, liefde voor de medemens (in het bijzonder de zwakke) en waarachtigheid. De schrijvers zijn ervan overtuigd dat dit meer mogelijkheden biedt dan vaak gedacht wordt: bleek niet tijdens de bezetting herhaaldelijk dat de bezetters niet alleen niet opgewassen waren tegen daden van grote zedelijke moed, maar dat ze er ook innerlijk door geïnfecteerd werden?

GEWETENSOORDEEL

Moeilijker te beantwoorden is de vraag of een volk (of de meerderheid daarvan) ertoe gebracht kan worden militaire middelen af te zweren en te vertrouwen op een nieuw soort weerbaarheid. Daar is de bevolking nog niet aan toe, maar dat kan groeien onder invloed van drie factoren: redelijk inzicht (want de moderne oorlog is waanzin), het gewetensoordeel (voor wie de oorlog in zijn ware gedaante heeft gezien, is deelname daaraan zedelijk ondragelijk) en kennis van concrete, constructieve methoden om een geweldloze weerbaarheid toe te passen.

TEGENDEEL VAN 'WEERLOOSHEID'

In 1960 werd weer een commissie aan het werk gezet, nu om, samen met mensen van buiten *Kerk en Vrede*, het vorige rapport te actualiseren voor een breder publiek. Dat resulteerde in het boekje *Geweldloze Weerbaarheid*, uitgegeven in pocketvorm bij uitgeverij Ten Have. Kenmerkend voor *Kerk en Vrede* is de eerste zin van de inleiding: '... het uitgangspunt van dit geschrift [is] niet de gedachte van 'weerloosheid'. Maar integendeel de overtuiging dat het kwade in deze wereld niet ongeremd en ongehinderd zijn werk mag doen, ook niet op het terrein van de politiek. Nodig is: verzet tegen het kwade, opdat aan het goede en gezonde de kans tot ontplooiing wordt gegeven. Toch zal dit verzet niet van elk middel gebruik mogen maken. (...) Dit houdt in dat het te bereiken doel: een toestand van gerechtigheid, vrijheid, vrede en vertrouwen, niet kan worden bereikt met het middel van ongeremd en ongetemd geweld.'

GEEN BERUSTING IN ONRECHT

Dan verschijnt in 1974 het boek *Geweldloze weerbaarheid* van Krijn Strijd. Stafid Lourens stelt bij zijn bespreking in *Militia Christi*: 'Voor de haastige lezers: mijn eindconclusie is dat dit boek van 170 pagina's het beste bevat wat tot dusver in de Nederlandse taal over het onderwerp geschreven is. Een strakke stijl, een nuchtere wijze van het telkens opnieuw omzien naar de werkelijkheid van hier en nu (en straks), een voortreffelijk notenapparaat, waarin verwijzingen naar vrijwel alle relevante literatuur over dit onderwerp, kenmerken het boek en de schrijver.' Lourens haalt ook de twee uitgangspunten van geweldloze weerbaarheid aan die Strijd noemt: onrecht mag niet blijven bestaan – geen berusting in onrecht, en: in het gebruik van geweld hebben we geen vertrouwen.

ONRECHT AANPAKKEN BIJ WORTELS

Met nadruk wordt gewezen op de noodzaak van een analyse van de situatie, economisch, sociaal en politiek, en van een concrete strategie. Geweldloosheid als vorm van politiek handelen met activiteiten die maatschappelijk en economisch relevant zijn.

Strijd beschrijft de belangrijkste historische voorbeelden van geweldloze weerbaarheid en sociale verdediging, en ziet voorbeelden als het onderwijsverzet in Noorwegen in 1942 en het verzet in Tsjecho-Slowakije in 1968 als hoopvol, omdat ze laten zien wat er mogelijk is, zelfs zonder enige voorbereiding. Wat zou er dan wel niet mogelijk zijn mét voorbereiding?

Totaal geweldloos verzet betekent dat de wortels worden aangepakt van maatschappelijk onrecht. Daarom begint sociale verdediging voor Strijd niet bij het constateren van een mogelijke vijand, maar in het hier en nu bij de strijd tegen elke vorm van onrecht en uitbuiting.

NUCHTER REALISME

Geweldloze weerbaarheid omschrijft Strijd als 'een nieuw model in de strijd tegen onrecht'.

'Wij moeten vanuit een nuchter realisme vaststellen, dat er verandering moet komen. Hoe lang nog menen wij te kunnen doorgaan met het voeden van de waan, dat wij de vrede kunnen redden door de wereld vol te stoppen met de meest destructieve en misdadige wapens, vele miljoenen mensen tot gijzelaar te maken en vele andere miljoenen uit te buiten? Zij die Jezus de Messias willen navolgen, zouden, samen met anderen, vanuit dit nuchtere realisme de noodzakelijke veranderingen steeds weer, praktisch en theoretisch aan de orde moeten stellen.'

CURSUSSEN EN TRAININGEN

Van de publicaties over geweldloze weerbaarheid is die van Strijd het meest systematisch en uitgewerkt. Het sprak en spreekt nog steeds velen aan.

Op basis van het boek van Strijd zette *Kerk en Vrede* alerhande cursuswerk op, en daarvoor werd ook nieuw materiaal vervaardigd, zoals de brochure *Geweldloze weerbaarheid. Een nieuw model in de strijd tegen onrecht* van de hand van de studiesecretaris ná Strijd, Harry Zeldenrust. Hij was ook een drijvende kracht achter veel gespreksavonden, vormingsbijeenkomsten, trainingen, werkdagen en cursussen op dit terrein. ◀

Levende dieren werden in oorlogsschepen geplaatst bij de atomaire experimenten op de Bikini atol in de Grote Oceaan.

Voorts wees Hugenholtz erop dat dieren experimenteel gebruikt werden bij de ontwikkeling van chemische, bacteriologische en nucleaire wapens. Zo werden levende dieren in oorlogsschepen geplaatst bij de atomaire experimenten op de Bikini atol in de Grote Oceaan. Hugenholtz verwees daarbij naar een aankondiging van januari 1946. Inmiddels weten wij daar meer over: 95 schepen met proefdieren (duiven, geiten en muizen) werden gebruikt om de potentiële gevolgen van stralingen op scheepsbemanningen te bestuderen.

Na het afwerpen van een atoombom zonken slechts vijf schepen, maar als gevolg van de verzengende wind en de nucleaire straling stierf een derde van de dieren. Tevergeefs had de Amerikaanse Maatschappij voor de preventie van wreedheden tegen dieren geprotesteerd.

Pleidooi voor dierenbescherming

Daarom was, zo betoogde Hugenholtz, een internationale orde, die gericht was op het voorkomen van oorlog, ook voor de dierenbescherming van belang. De dierenbeschermingsorganisaties in de diverse landen zouden derhalve het vredeswerk moeten steunen en in het bijzonder dat van de Verenigde Naties. Hij pleitte voor een aan de Unesco verbonden bureau voor de preventie van wreedheden tegen dieren en voor codificering door de Verenigde Naties van dierenrechten naast de rechten van de mens als fundering voor nationale wetgeving. Hij wees erop dat op een congres voor de Preventie van wreedheid tegen dieren in Wenen in 1929 een motie was ingediend voor een te vestigen bureau bij de toenmalige Volkenbond. Er kon echter geen eensgezindheid bereikt worden, waarna de motie werd ingetrokken.

Honden met bommen

Over de gevolgen van de Eerste en Tweede Wereldoorlog voor dieren is een uitgebreide bevestiging te vinden van Hugenholtz' korte signaleringen in *Hellehonden en ander dierenleed 1914-1945*, het boek van Perry Pierik. Dit bestaat vooral uit beeldmateriaal dat een indringend beeld geeft van het dierenleed.

Zo was, om één voorbeeld te noemen, de inzet van paarden in de Duitse veldtochten tegen Rusland catastrofaal: er was onvoldoende voedsel, er was druk om grote afstanden af te leggen, er was

onvoldoende tijd voor verzorging en meestal ontbraken goede stallen. Paarden knaagden aan daken en houten en lemen wanden op zoek naar voedsel. Zij stierven bij duizenden. Het Duitse leger gebruikte in de Tweede Wereldoorlog 2.750.000 paarden waarvan meer dan zestig procent omkwam.

Nog een ander voorbeeld: er was in het Britse leger een speciale training voor oorlogshonden opgezet die in het Rode Leger gebruikt werd om honden te trainen om met bommen op hun rug tanks aan te vallen. Toen deze ingezet werden, schoten opletende pantsergrenadiers de meesten dood. In de Eerste Wereldoorlog verloor Duitsland 20.000 tot 30.000 honden waaronder 4.000 ambulancehonden. Postduiven werden gebruikt om boodschappen over te brengen. Het Amerikaanse leger hield in de Eerste Wereldoorlog 54.000 postduiven inzetbaar. Naar schatting kwamen in de Eerste Wereldoorlog 20.000 postduiven om.

Oorlog: een ecologische ramp

Omgekomen dieren worden zelden herdacht. Een van de uitzonderingen vormt het Animal War Memorial bij Hyde Park in Londen, dat Prinses Anne in november 2004 onthulde ter nagedachtenis aan dieren die Britse troepen in oorlogen gebruikten. Deze aanduidingen van dierenleed als gevolg van oorlogen vertellen lang niet alles. Er vielen immers ook veel slachtoffers onder dieren die niet ingezet werden in oorlogen. Daarnaast werden hele leefgebieden vernietigd. Breder gesteld: oorlogen zijn altijd ecologische rampen met vernietiging van alles wat leeft en bloeit. Het is daarom van groot belang om bij bestrijding van oorlogen ook de gevolgen voor dieren en de hele natuur te betrekken. ◀

Bronnen

- Hugenholtz, J.B.Th. 'Animal Defence and International Law and Order', Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Archief J.B.Th. Hugenholtz map 162.
- Kluvel, Amanda. *Reis door de hel der onschuldigen. De expressieve politiek van de Nederlandse anti-vivisectionisten 1890-1940*, Amsterdam, 2000.
- Pierik, Perry/Gerbrand Kip. *Hellehonden en ander dierenleed 1914-1945. Een ode aan het dier in oorlogstijd*, tweede herziene druk, Soesterberg, 2022.

De wereld wordt groter

Als het kind groeit en ouder wordt komen er naast de ouders ook anderen in haar/zijn wereld, zoals overige familie, collega's/vriend(inn)en van de ouders, burens, en eerste contacten met bijvoorbeeld het consultatiebureau. Ook komen er spelenderwijs andere kinderen binnen bereik met specifieke positieve en negatieve invloeden: vriendschappen en ruzies in alle soorten en heftigheid.

Leen
van den Herik

Als ouder heb je niet altijd meer de controle over alles wanneer kinderen opgroeien en is structuur aanbrengen ook niet altijd even eenvoudig. En dit zijn dan nog vaak situaties in en rondom het gezin. Later, in de context van kinderopvang, onderwijs en kerkelijke kinderdienst wordt dat nog een stukje ingewikkelder. Daarover een volgende keer meer.

Vriendschap, wat is dat?

In de fase waarin vriendjes en vriendinnetjes een rol gaan spelen is het vooral van belang om samen met je kind te werken aan de invulling van 'vriendschap'. Wat is dat? En wat is jouw rol als meisje/jongen hierin? Naast veel persoonlijke ervaringen is het heel handig om hiervoor ook methodisch materiaal te hebben.

Praten over vriendschap

Een handig en kindvriendelijk boek hiervoor is *De jongen, de mol, de vos en het paard* van Charlie Mackesy, vertaald door Arthur Japin. Dit boek met vele tekeningen is boeiend voor jonge en wat oudere kinderen om (voor) te lezen en met elkaar te bespreken. Wellicht is het handig om het als ouder eerst helemaal door te lezen voordat je ermee aan de slag gaat.

Daarna kun je bij het gebruik nog meer hulp krijgen, want uitgever Kok Boekencentrum heeft bij dit boek ook een *Draaiboek voor kringgesprek over vriendschap* uitgebracht. Dit is gratis te downloaden (google op 'Draaiboek voor kringgesprek over vriendschap').

Elkaar steunen

Het draaiboek biedt concrete handreikingen en opdrachten om met je kind over vriendschap te praten. Zoals: nodig kinderen uit om te vertellen hoe ze hun goede eigenschappen inzetten om een goede vriend of vriendin te zijn. Leg de kinderen uit dat goede vrienden elkaar steunen in elke situatie. Geef de kinderen de tijd om in stilte te bedenken hoe ze een vriend of vriendin die het moeilijk heeft, zouden steunen.

Leg uw kind uit dat een goede vriendschap een veilig gevoel kan geven en dat we ons erdoor gesteund kunnen voelen. Vraag de kinderen om terug te denken aan een fijn moment dat ze hebben meegemaakt met een vriend of vriendin. Als ze dat willen, mogen ze hierbij hun ogen sluiten. Moedig de kinderen aan om te focussen op hun gevoel als ze aan dat moment terugdenken. Geef ze daar even de tijd voor en vraag dan of ze willen vertellen...

Dit soort opdrachten leent zich mogelijk ook om het boek in een ouderkring te bespreken en uit te werken. Maar het kan ook op andere plaatsen, zoals op (zondag)school. Ook hiervoor is genoeg materiaal te vinden op internet, waaronder op www.kokboekencentrum.nl. ◀

Heeft u als ouder nog vragen, tips of suggesties?
Mail naar VredesspiraalNieuws@lvdherik.nl.

Die dag zal komen

Op 8 oktober 2024 bestaat *Kerk en Vrede* honderd jaar en op 5 oktober wordt dat jubileum gevierd met een landelijke dag in Utrecht met als motto 'Zingen tegen de bierkaai'. Maar valt er wel wat te vieren? Was en is het niet vooral 'vechten tegen de bierkaai'?

Arie de Bruijn

kerkmusicus en
voormalig kantoor-
medewerker van
Kerk en Vrede

Wat moet je met een tegendraadse boodschap van gerechtigheid en vrede in een wereld die in brand staat? Toch maar zingen tegen de stroom in, want 'de bierkaai wordt een stad van vrede', zingt Huub Oosterhuis ons voor in zijn lied *De wijze woorden en het groot vertoon*, met als ondertitel *Deze wereld omgekeerd*.

Om het vredesvisioen gaande te houden roept *Kerk en Vrede* de kerken op om in dit jubileumjaar 2024 het 'Vredeslied van de maand' te zingen. Op www.kerkenvrede.nl (> Actueel) is een lijst met twaalf vredesliederen te vinden, voor elke maand een, die mee-ademen met het kerkelijk jaar.

Pakkend jubileumlied

Er is ook een pakkend jubileumlied geschreven: *Die dag zal komen* met tekst van Andries Govaart en muziek van Frans Bullens. Hierbij alvast een klein tipje van de sluier opgelicht: in de vier coupletten herken je de blauwdruk van de vredethema's van de 10e Assemblee van Wereldraad van Kerken in Busan (2013): vrede tussen de mensen, vrede met de aarde, vrede op de markt en vrede tussen de volken.

Vocaal Theologen Ensemble

Wie 'muziek en liturgie' zegt, zegt ook dr. Hanna

Rijken, theoloog en musicus. In 2007 richtte zij het Vocaal Theologen Ensemble op, een *pool* van honderd zingende theologen die muziek en liturgie hoog in het vaandel hebben.

Hanna zal samen met haar Vocaal Theologen Ensemble een workshop leiden rondom het vredeslied. Wat werd er zoal gezongen in honderd jaar *Kerk en Vrede*? Ook zal zij natuurlijk het nieuwe vredeslied *Die dag zal komen* ten doop houden.

Songs of Peace

Hanna is voor *Kerk en Vrede* geen onbekende. In 2013 organiseerde *Kerk en Vrede* het korenfestival 'Songs of Peace 2013' bij 300 jaar Vrede van Utrecht (1713-2013) in de Dom met acht Utrechtse koren, waaronder het Vocaal Theologen Ensemble onder haar leiding.

In 2018 was er ter gelegenheid van mijn afscheid als kantoormedewerker en redactielid bij *Kerk en Vrede* een workshop 'Vredeslied' onder leiding van Hanna met haar ensemble. En nu, op 5 oktober 2024, verleent Hanna haar medewerking aan een workshop 'Vredeslied' bij het 100-jarig jubileum van *Kerk en Vrede*.

Van binnenuit zingen

"Zangervaring is niet nodig", aldus Hanna. "Het Vocaal Theologen Ensemble ondersteunt de zang, begeleid door Sebastiaan 't Hart. Verschillende vormen komen aan bod: gregoriaans, canons en vierstemmige muziek. Zowel kerkelijke als wereldlijke muziek.

Vredesliederen door de eeuwen heen, die ook binnen *Kerk en Vrede* veelvuldig gezongen zijn, zoals: *Da pacem domine*, *Amazing grace*, *De wapens neer*, *De volkeren der aarde*, *Gedaagd om te spreken in vredesnaam*, *Where have all the flowers gone*, *Geef vrede*, *Heer, geef vrede* en *Lied tegen de Derde Wereldoorlog*.

En dat alles natuurlijk kort toegelicht. Dat helpt om nog meer van binnenuit te zingen, zodat zingen verbindt, verdiept", aldus Hanna. Ze hoopt dat de mensen zich al zingend ten diepste verbonden weten met het visioen van gerechtigheid en vrede, hier en nu met elkaar, maar ook over de grenzen van alle plaatsen en alle tijden.

Kom ook zingen tegen de bierkaai! ◀

Theoloog en
musicus Hanna
Rijken is geen
onbekende voor
Kerk en Vrede.

Dominee Munther Isaac:

“Kerken, kom op voor gerechtigheid!”

Remco van Mulligen bracht dit voorjaar een bezoek aan Palestina waar hij onder andere aanwezig was op de tweejaarlijkse conferentie Christ at the Checkpoint, die als doel heeft om evangelische christenen de gelegenheid te bieden om in gebed te zoeken naar een goed bewustzijn van kwesties van vrede, gerechtigheid en verzoening.

Remco van Mulligen
journalist,
historicus,
theoloog en
bestuurslid van
Kairos-Sabeel

“*Israyil aw Falastien?*” Een jongetje van een jaar of acht kijkt ons in Bethlehem vragend aan. Hij wil even weten waar de loyaliteit ligt. “*Falastien!*” antwoordt mijn reisgenoot Eline. Gelijk lacht hij. “*Free Palestine!*”, roept hij terwijl hij wegloopt. We zijn in Bethlehem sinds maandagavond. Een dag eerder stonden we nog in Ramallah, met Mahmoud van de organisatie Sabeel, en zijn gezin. Op een heuvel, een stuk land dat door Israël bezet was, maar is ‘teruggegeven’, is een fiets- en voetpad aangelegd. “Dit is de enige plek in de stad waar kinderen vrij kunnen spelen”, vertelt Mahmoud. Zijn zoon en dochter racen op hun fietsjes over het asfalt. Meer dan dat is het niet. Mahmoud moppert op een groep studenten die luidruchtig in enkele auto’s hun afstuderen viert. Ze rijden hard over de weg, vlak naast het pad waar zijn kinderen fietsen. “Ze mogen dit officieel niet eens doen”, zegt hij. Maar ook voor deze studenten is dit waarschijnlijk de enige plek waar ze kunnen ontspannen.

Munther Isaac
moedigt westerse
christenen aan
hun kerken ter
verantwoording
te roepen.

Geblokkeerde wegen

In de verte kun je Jeruzalem zien liggen, wijst Mahmoud. Voor veel mensen is dat alles: ze mogen er niet heen omdat ze geen vergunning hebben om in Jeruzalem te verblijven. We reizen door de Westbank en horen de verbazing van onze reisgenoten over wegen die plotseling zijn verlegd of geblokkeerd. De talloze hekken die de dorpen van elkaar scheiden, kunnen zomaar dicht gaan. Als we bij Qalandia komen, een berucht checkpoint nabij Jeruzalem, meent de bestuurder van onze auto een slimme omweg te kennen. Op die weg komt ons echter een spookrijder tegemoet. En dan nog een. En nog een. Het blijken omgekeerde auto’s te zijn, omdat Israël de weg afgesloten heeft. Even lijkt het alsof we nergens Jeruzalem in kunnen komen, maar uiteindelijk lukt het toch om voorbij Qalandia te komen. Een soldaat wil onze *greencards* zien en uiteindelijk gaat de slagboom open.

Trouw aan de waarheid

In Bethlehem hebben we veel afspraken. We ontmoeten Rifat Kassis van Kairos Palestine – dat is naast Sabeel de tweede organisatie waaraan onze stichting Kairos-Sabeel Nederland verbonden is. Met Rifat nemen we een video op waarin hij een klemmende oproep doet aan de westerse kerken. “Al aan het begin van de genocidale oorlog brachten we een verklaring uit waarin we de kerken oproepen tot inkeer te komen”, vertelt hij. “Want ik denk dat dit de tijd is om trouw en eerlijk te zijn over ons geloof, het christelijk geloof. Het is tijd dat de kerken een positievere rol gaan spelen en zich tot deze oorlog verhouden door te spreken over gerechtigheid. Ze moeten het beestje bij de naam noemen en trouw zijn aan de waarheid. Er worden slachtingen aangericht in Gaza, en etnische zuivering, in de Westbank ook stille etnische zuivering.” Hij vertelt hoe illegale kolonisten bezig zijn een nabijgelegen Palestijns dorp compleet ontruimd te krijgen door de inwoners te terroriseren.

Bulldozers

De stand van zaken in de Westbank komt in al zijn ontlusterende heftigheid in beeld als we een

De ongewenste door Israël aangelegde weg over het land van de familie Nassar.

dag later Tent of Nations bezoeken. Het verhaal is wereldwijd bekend: de familie Nassar heeft een bedrijf op een heuveltop nabij Bethlehem, omringd door zeven illegale Israëlische nederzettingen. Die nederzettingen hebben al dertig jaar hun zinnen gezet op het land van de Nassars.

Sinds maart is de agressie op ongekende wijze toegenomen. De kolonisten ruiken vanwege de oorlog in Gaza hun kans en rukken op. Ineens kwamen ze met bulldozers en legden ze een weg aan dwars over de heuvel, bijna tot aan het hart van de boerderij. Later volgde elders een tweede weg, ook op het land van Tent of Nations. Dit is niet eerder gebeurd. Als de kolonisten die weg verder doortrekken, kan de familie Nassar driekwart van haar land niet meer bereiken.

De eerste *outpost* van nederzetting Neve Daniel staat eveneens sinds maart op het land van de Nassars. Meestal is dat een indicatie dat kolonisten nieuwe huizen willen bouwen tot aan de plek waar die *outpost* (vaak een container of een caravan) staat.

Verschillende rechtssystemen

Met deze enorme escalatie lijkt de hoop voor deze familie nog verder te vervliegen. En dit is niet uniek. Overal op de Westbank doen kolonisten de laatste maanden dit soort dingen. Ze worden al decennia gesteund door de Israëlische regering. Ze komen overal mee weg. Hoe dan? Door apartheid. Voor Palestijnen bestaan diverse verschillende rechtssystemen – in Jeruzalem, in Israël, in de Westbank en in Gaza. Israël's hebben daarnaast hun eigen recht. Dit apartheidssysteem is daarmee veel complexer dan dat in Zuid-Afrika. Eind van het verhaal is dat Palestijnen rechteloos zijn. De familie Nassar is daarvan symbool.

Iedereen hier is moe. Burn-out. Murw na acht maanden oorlog. Veel mensen zeggen: zoiets heftigs als dit, hebben we niet eerder meegemaakt. Ook mensen die de Eerste en Tweede Intifada meemaakten, zeggen dat. Het geweld, vooral van de kolonisten, is ongekend.

Christ at the Checkpoint

En dan begint Christ at the Checkpoint. Pakweg tweehonderd mensen zijn er, uit de hele wereld. De Amerikaanse activist Shane Claiborne is een van de bekendsten.

Maar niemand is op dit moment zo bekend als dominee Munther Isaac. Het applaus is lang en oorverdovend, woensdag, tijdens de eerste sessie. De beelden van Isaacs preken en van de kerststal in zijn Christmas Church, met Jezus tussen het puin, gaan de hele wereld over. Hij houdt een vlamdend betoog. Hij moedigt westerse christenen aan hun kerken ter verantwoording te roepen. Laat ze niet weggelaten met een slap verhaal. “De bijbel zegt niet ‘zalig wie bidden voor vrede’, maar ‘zalig de vredestitelers’”, houdt hij zijn publiek voor. Hij is vernietigend over de laffe verklaringen die veel kerken uitbrengen. “Stel dat Jezus geen ophef wilde veroorzaken. Stel dat hij een ‘gebalanceerde verklaring’ wilde uitbrengen waar zowel Farizeeën als Sadduceeën en Romeinen zich prettig bij voelden.”

Politieke afwegingen

Later, als er ruimte is voor vragen, zien we Munther Isaac herhaaldelijk in zijn ogen wrijven. Ook hij is moe, heel moe. Iedereen begrijpt het. De Nederlandse kerken, zowel de Protestantse Kerk als de Rooms-Katholieke, doen er goed aan om in de spiegel te kijken die Isaac hen voorhoudt. “Sommige mensen vinden dat ik te hard ben voor de kerken”, vertelt hij. Maar het is het evangelie dat de kerken aanklaagt. Niet Isaac. Wie de opstelling van de twee grootste kerken in Nederland naast de opstelling van Jezus legt, kan niet anders dan concluderen dat ze door de mand vallen. Het opkomen voor gerechtigheid is ondergeschikt gemaakt aan allerlei politieke afwegingen. Inderdaad: om tot een ‘gebalanceerd statement’ te komen. ◀

Dit artikel is met toestemming overgenomen van het levensbeschouwelijke online platform ‘NieuwWij’.

Vredeswerk is thuiswerk

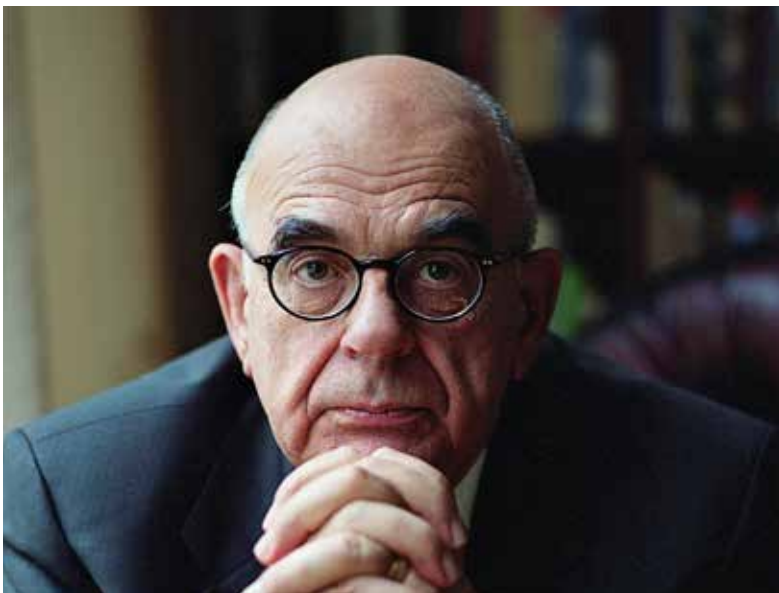
Jan Pronk heeft eigenlijk geen introductie. Een bevlogen socialist, minister op vier verschillende posten, driemaal VN-diplomaat, oud-kamerlid, en oud-voorzitter van IKV. Hij sprak tijdens de Algemene Ledenvergadering van *Kerk en Vrede*, die afgelopen mei werd gehouden. Zijn voordracht, grotendeels uit het hoofd en zonder microfoon uitgesproken, gaf een helder beeld: analyseer goed wat er gebeurt, ontzie je eigen aandeel daarbij niet en zet veel meer in op diplomatie. Voor de vredesbeweging is er een taak: agenderen dat er weer gesproken wordt over de collectieve veiligheidsstructuur.

Ton Rullman

Pronk sprak over drie actuele militaire conflicten. De reacties op deze conflicten lopen uiteen: van niets doen of partij kiezen, tot een oproep om onszelf te verdedigen. Kiezen voor geweldloze actie is ook een mogelijkheid, maar Pronk maakte duidelijk dat dat niet zijn persoonlijke keuze is. Het eerste militaire conflict dat aan de orde kwam was het conflict in Sudan.

Westerse landen hebben alle eigen burgers geëvacueerd, en vervolgens gezegd: 'case closed'. Maar volgens Pronk heeft het Westen veel bijgedragen aan het ontstaan van het conflict. Dat begon bij het willekeurige trekken van koloniale grenzen.

Jan Pronk:
"Er wordt niet nagedacht over de toekomst."

De beruchte Janjaweed-militie is met Europees geld opgeleid tot grenswacht. Dezelfde Janjaweed vechten nu een bloedige strijd uit met de regeringstroepen. Had het anders gekund? Pronk, van 2004 tot 2006 speciaal VN-gezant voor Sudan, benadrukt dat we beter moeten analyseren wat zich afspeelt. Hij zet vraagtekens bij het accent dat Europa legt op grenzen. Het is maar zeer de vraag of dat in Afrika passend is. Wij betalen notabene regimes als in Libië en Tunesië om vluchtelingen weg te houden. Hoe geloofwaardig ben je dan? We maken vaak de fout één partij te gaan steunen. Europa heeft geen Afrika-strategie meer. Er is te weinig humanitaire steun: slechts twintig of dertig procent van wat gevraagd wordt. Pronk is bang dat het uitmondt in een steeds grotere catastrofe.

Oekraïne-Rusland

Ook bij het conflict in Oekraïne spreekt Pronk over fouten die (West-)Europa gemaakt heeft. Brandt en Merkel streefden naar samenwerking met Rusland. "Ik geloof daar nog steeds wel in, maar we moeten niet meer alles op die ene kaart zetten." De grote afslanking van Defensie was achteraf onjuist, vindt Pronk. En we zijn arrogant geweest na 1989 door te denken 'wij hebben gewonnen'. De politieke belofte dat de NAVO niet uitgebreid zou worden, is gebroken. Wij vinden dat we niet agressief zijn, maar als Rusland dat anders ervaart moeten we daar rekening mee houden. Verplaats je in de ander, zegt Pronk. Stel dat het Warschaupact nog bestond en raketten plaatste in bijvoorbeeld Nicaragua. Hoe zou de VS dan reageren?

Nog een fout was dat er niet hard genoeg is gereageerd na de inname van de Krim. Maar dat alles rechtvaardigt niet de Russische acties. Poetin is de agressor. Hij droomt van herstel van het Russische imperium. De kans op escalatie bestaat. Pronk is zeer bezorgd over de mogelijke inzet van kernwapens. In de internationale betrekkingen is nu minder rationaliteit dan tijdens de Koude Oorlog. De systemen die toen voor evenwicht zorgden ontbreken nu. Pronk ziet een taak voor de vredesbeweging om herstel van die mechanismen te agenderen.

Klein beginnen

Wat te doen? Volgens Pronk moet er een tweede spoor komen, namelijk onderhandelen. Dat is eerder gebeurd: de Minsk-akkoorden en de onderhandelingen begin 2022. Er wordt nu nergens gesproken over de vrede. "Als je het daar niet over hebt, gaat het alleen over de nationale veiligheid." Zelensky mag zeggen dat Oekraïne wil winnen, vindt Pronk. "Ik ga niet zeggen dat Oekraïne moet onderhandelen". Maar hoe realistisch is de eis van Zelensky dat Rusland helemaal moet vertrekken? Diplomatie kan klein beginnen. Heb het over vertrouwenwekkende maatregelen; die kunnen ook eenzijdig starten. Bijvoorbeeld: geen burgers of humanitaire konvooien aanvallen; gedemilitariseerde zones; geen raketten van grote afstand; de bezetting niet erkennen, maar je er voorlopig bij neerleggen.

Israël en Gaza

Bij het conflict Israël en Gaza wijst Pronk op het woordgebruik. Israël moet zich verdedigen, wordt gezegd. Maar klopt dat woord, zolang er sprake is van verzet tegen de onderdrukking dóór Israël? Rutte sprak eind mei over 'het recht op afschrikking' van Israël. Dat recht bestaat juridisch helemaal niet, en is eigenlijk nog erger, omdat het agressie impliceert in plaats van puur verdedigende actie. Landen spreken over rode lijnen, maar laten die vervolgens opschuiven. En delen van de Israëlische regering zijn bevangen door een 'racistische superioriteitswaan', met uitspraken zoals dat het Palestijnse volk een fictie is. "Alles wat nu gebeurt, maakt het moeilijker", zegt Pronk. "Er wordt niet nagedacht over de toekomst." Nederland had altijd een geloofwaardige middenpositie, maar heeft die niet gebruikt. Door onvoorwaardelijke steun uit te spreken "heb je het al verloren."

Zeven lessen

Uit zijn lange diplomatieke ervaring trekt Jan Pronk zeven lessen voor het aanpakken van conflicten:

1. Praat over vrede, niet over nationale veiligheid. Denk vanuit de gedroomde toekomst en ontwerp stappen die je daar een beetje bij in de buurt kunnen brengen.
2. Ga uit van het internationaal recht.
3. Kies altijd partij – voor de slachtoffers!
4. Werk via twee sporen: militair en diplomatiek.
5. Ga weer praten over de internationale veiligheidsstructuur, ook als dat consequenties kan hebben voor de NAVO.
6. Neem vertrouwenwekkende maatregelen.
7. Hervorm de VN.

Naar onszelf kijken

We zijn onze geloofwaardigheid in het globale Zuiden kwijt, zegt Pronk. Gaza is de '*last straw that breaks the camel's back*'. Er speelt meer: de problemen van klimaatverslechtering treffen vooral het globale Zuiden hard, terwijl wij onze leefstijl niet aanpassen én dictators betalen voor grondstoffen voor de energietransitie.

Het moet anders, pleit Pronk. We moeten naar onszelf gaan kijken. Daarmee bedoelt hij niet het naar binnen gerichte van radicaal-rechtse politiek. Maar de lessen uit de jaren zeventig, dat ontwikkelingswerk en vredeswerk allereerst thuiswerk zijn: onze eigen rol en retoriek analyseren, de effecten van ons optreden scherp bekijken, je in de ander verplaatsen en bereid zijn rigoreuze hervormingsstappen te nemen. ◀

Jan Pronk sprak afgelopen mei tijdens de Algemene Ledenvergadering van Kerk en Vrede.

Vragenronde

In de vragenronde benoemde Kees Nieuwerth de parallel tussen Pronks oproep om te denken vanuit de toekomst en de Werkgroep Inclusieve Vrede. Deze presenteert in september een scenario voor omschakeling naar een systeem van civiele weerbaarheid.

Bram Grandia vroeg of Pronk niet te optimistisch is als hij de gedachte afwijst dat Oekraïne een 'proxy-oorlog' voert namens de VS om Rusland op de knieën te krijgen. "En waarom zouden we Zelensky niet mogen vragen om te gaan onderhandelen? Hij lijkt de dirigent." Mirjam Ate-Snijdewind noemde in dit verband de Wolfowitz doctrine: de VS is de enige supermacht, en dat moet zo blijven.

Pronk herkent de geluiden ("rare ideeën") uit de VS, maar wil niet in een soort complotdenken terechtkomen, omdat er ook andersdenkende politici zijn die wel degelijk naar stabiliteit streven. En over Zelensky: "Een erkende staat is aangevallen. Onderhandelen is wijs. Maar ga er niet vanuit Den Haag toe oproepen. We moeten zélf anders gaan optreden."

Bevolking wil einde oorlog

Vredesnieuws bericht dat 94 procent van de Amerikanen en 88 procent van de West-Europeanen vindt dat de NAVO met Rusland moet onderhandelen om de oorlog in Oekraïne te stoppen, zo blijkt uit een enquête. **Waarom? In de eerste plaats omdat de oorlog honderdduizenden mensen heeft gedood of gewond en dat moet stoppen. En in de tweede plaats omdat we escalatie van de oorlog moeten vermijden en nog meer lijden in Oekraïne moeten voorkomen.**

Aandacht voor dienstweigeraars

Regelmatig komt in *Kerk en Vrede* de zaak van de dienstplicht en het weigeren van dienst aan de orde. Er is aandacht voor dienstweigeraars in Oekraïne en in Rusland.

Toen in Nederland de opkomstplicht nog gold was de begeleiding van dienstweigeraars voor *Kerk en Vrede* een belangrijke taak. Vele dienstweigeraars vulden hun vervangende dienstplicht in door bij *Kerk en Vrede* op kantoor te gaan werken. Nu is in ons land de opkomstplicht afgeschaft (sinds 1997), maar in deze bewogen tijd is er veel in beweging. In Nederland en ook elders in Europa. In Nederland krijgt elke 17-jarige (jongen én meisje) een brief van de minister van Defensie waarin staat dat ze zijn inge-

schreven als militair dienstplichtige en of ze na willen denken over een baan bij Defensie. In de brief staat ook dat in uitzonderlijke situaties de regering en het parlement kunnen besluiten de opkomstplicht weer te activeren. Dan krijg je een oproep voor een militaire dienstkeuring en daarna een eventuele oproep voor militaire dienst.

Meer weten over de dienstplicht? Vredesburo Eindhoven biedt veel nuttige info voor jonge mensen en hun ouders: www.vredesburo.nl.

Wapenfabrikanten strafrechtelijk aansprakelijk

Britse vredesorganisaties, waaronder Campaign Against Arms Trade (CAAT) hebben twintig wapenfabrikanten in een brief laten weten dat zij strafrechtelijk aansprakelijk zijn voor hun wapenleveringen aan Israël en voor de wreedheden die Israël met hun wapens pleegt. Zij schrijven dat de wapenfabrikanten zich niet kunnen verschuilen achter de toestemming van de Britse overheid voor de wapenleveringen.

'De vredesorganisaties zeggen bereid te zijn om de kwestie te bespre-

ken met de bedrijven. Maar ze voegen eraan toe dat ze ook een klacht zullen indienen bij de politie met het verzoek actie te ondernemen. Een alternatief zou zijn om te proberen een particuliere vervolging in te stellen als de politie niet reageert', schrijft *The Guardian*.

Oproep tot kernwapenvrije wereld

De Nationale academies van wetenschappen van de G7-landen roepen hun leiders op om, in het licht van de toegenomen internationale spanningen, hun inzet voor een wereld zonder kernwapens te herbevestigen en om de noodzakelijke stappen te zetten om de wereld te helpen dit doel op een goede en veilige manier te verwezenlijken. Vorig jaar riepen toonaangevende medische tijdschriften in een gezamenlijk redactioneel al op om urgente stappen te nemen om het toenemende gevaar op een kernoorlog te verminderen en te komen tot eliminatie van de kernbewapening. Ieder gebruik van kernwapens leidt tot een catastrofe voor de mensheid.

De catastrofale gevolgen van kernwapengebruik worden door de academies van wetenschappen nog eens uitgebreid beschreven. Ook beperkt gebruik van kernwapens kan zeer grote, onverwachte gevolgen hebben voor het klimaat en ons ecosysteem met wereldwijde hongersnood en vluchtelingenstromen als gevolg.

Wat u niet kon/mocht lezen

Het komt regelmatig voor dat ingezonden artikelen die kritisch van toon zijn als het gaat om het Nederlandse (c.q. westerse) beleid inzake de oorlog in Oekraïne, door

een van de grote landelijke kranten niet worden geplaatst. Dat gebeurt al dan niet met redenen omkleed. Het laten

horen van een kritisch tegengestemd geluid lijkt steeds lastiger te worden, terwijl het hierbij toch gaat om het belang van een vrije meningsuiting. Daarom heeft *Kerk en Vrede* op haar website een forum geplaatst met de titel 'Wat u niet lezen kon (of mocht...)' waar ruimte is voor dergelijke kritische, afgewezen artikelen. Daarbij wordt in overleg met de auteur telkens bekeken of er ook ruimte gegeven kan worden aan de afwijzende reactie van de betreffende krant.

Arrestatiebevelen voor Russische minister van Defensie

Aanklager Karim Khan van het Internationaal Strafhof in Den Haag wil arrestatiebevelen tegen de voormalige Russische minister van Defensie Shoigu en de stafchef van het Russische leger Gerasimov. Zij zijn verantwoordelijk voor de aanvallen op Oekraïense energiecentrales en buitensporige schade aan Oekraïense burgers. Volgens het Strafhof zijn dit oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid.

Kallas: "Vredesonderhandelingen zinloos"

Minister-president van Estland Kaja Kallas wordt de nieuwe hoge vertegenwoordiger van de Europese Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid. Kallas staat bekend als een compromisloze havik. Amerikaanse hardliners noemen Kallas hun lievelings-Europeaan. "Een nederlaag van Rusland is een goede zaak, want dan weet je dat er echt een verandering in de samenleving kan plaatsvinden", zei Kallas afgelopen mei op de Lennart Meri Conferentie in Tallinn. "Ook denk ik dat het een goed idee is dat de grote macht feitelijk veel kleiner wordt gemaakt. Dat je Rusland opdeelt in meerdere kleine staten.

Dat zou een goede zaak zijn."

Ze roept op tot een "militaire overwinning" op Rusland. Ze omschrijft vredesbesprekingen als "zinloos". De premier van Estland heeft zelfs het idee geopperd om Rusland in "kleinere staten" te verdelen.

De kracht van geweldloosheid

De grote fout van het Palestijnse verzet was de keuze voor terrorisme in plaats van gewelddoos verzet, vond de Palestijns-Amerikaanse filosoof Edward Said. Gewelddoos verzet is dodelijker voor een genadeloos onderdrukkingsregime dan gewelddadig verzet. Het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime ging ten onder nadat Nelson Mandela's ANC was overgestapt van een gewelddadige naar een geweldloze strategie.

Nancy Nijsten wint Ab Harrewijn Prijs 2024

Nancy Nijsten uit Heerlerheide (Zuid-Limburg) is de winnaar van de Ab Harrewijn Prijs 2024 voor haar initiatief van een voedselbank op basis van vertrouwen.

De jury maakte dit bekend tijdens een bijeenkomst op 11 mei in de Pauluskerk in Rotterdam. De prijs bestaat uit een kunstwerk en een bedrag van 5.000 euro. Het Limburgse initiatief wil niet alles dichtregelen en is daarmee een voorbeeld voor de politiek, stelt de jury.

Het juryrapport: "De jury waardeert het werk van Nancy Nijsten omdat ze, na hulp te hebben ontvangen in een periode van armoede, besloot om zelf ook hulp te bieden. Ze wachtte niet op toestemming en begon gewoon met het uitdelen van brood uit haar achterbak. Inmiddels is zij de voedselbank van zo'n honderd gezinnen in Parkstad. Niet op basis van pasjes – zoals bij veel voedselbanken in Nederland inmiddels gebruikelijk is – maar op basis van vertrouwen."

'Ook Israël zou baat hebben bij een meer verzoenende aanpak. Israël's steeds hardere behandeling van de Palestijnen heeft bijgedragen tot een escalatie van het conflict. Over de jaren hebben Israëlische repressieve acties tegen Palestijnen het aantal en de dodelijkheid van terroristische aanslagen door onder meer Hamas doen toenemen. Dit is in lijn met een grote hoeveelheid onderzoek waaruit blijkt dat staten die repressief en gewelddadig beleid voeren een grotere kans hebben om het doelwit van terrorisme te worden. Repressie en geweld leiden tot de escalatie van conflicten en bevorderen woede en haat. Discriminatie, fysieke repressie en het onmogelijk maken van geweldloze politieke actie, vergroten de kans op terrorisme', schrijft Willemijn Verkoren in haar blog 'Hamas and Israel, part II: Violence as a strategic error'.

The new boy

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een film, gedicht of literaire roman geanalyseerd. De besproken werken sluiten aan bij oorlogs- en vredesthema's.

Margreet
Hogeterp

De film *The New Boy*, een Australische productie met Cate Blanchett, opent met een stukje geschiedenis. Een openingstekst vertelt hoe in Australië, nog geen honderd jaar geleden, de segregatie tussen de witte meerderheid en de Aboriginals actief in stand gehouden werd. De regering hield de twee strikt gescheiden en als er toch ergens een gemengd kind geboren werd, zou de Aboriginalhelft er de komende generaties 'uitgekweekt' worden. Een brutale waarheid die bij ons nagenoeg onbekend is. In *The New Boy* wordt de precaire situatie van de inheemse bevolking anno 1941 nooit nadrukkelijk getoond. De kritische noten zitten vooral in de details. Aboriginalregisseur Warwick Thornton verspillt er ook weinig dialogen aan, maar schildert die details binnen adembenemende landschappen.

Identificatie met Christus

Het verhaal gaat over een Aboriginaljongen die begin jaren veertig wordt afgeleverd bij een weeshuis in de outback. De verantwoordelijke priester is nergens te bespeuren en twee Aboriginals zorgen voor de enkele overgebleven kinderen. Zuster Eileen, die de leiding op zich heeft genomen, doet haar best om een *status quo* aan te houden, maar haar geloof is toch afgekalfd door de situatie. Ze drinkt zich regelmatig in slaap, houdt van leugens om bestwil en vloekt zich door moeilijke momenten. Wanneer New Boy zich begint te identificeren

The new boy is een diep Australisch verhaal, geworteld in de beschamende geschiedenis ervan.

met Christus aan het kruis herpakt haar geloof zich, maar dat is voor korte duur.

Gestolen kinderen

Het opgedrongen geloof is slechts een van de thema's van *The New Boy*. Regelmatig verwijst Thornton naar andere problemen waarmee de inheemse bevolking te kampen had en nog heeft. Zo blijkt Sister Mum, de rechterhand van Eileen, kinderen te hebben die ze niet meer mag of kan zien. Dit verwijst naar de 'Stolen Generations', de Aboriginalkinderen die door de overheid van hun ouders werden weggenomen om ze te laten opvoeden door blanke adoptieouders. Een ander voorbeeld is het absurde bevel van de staat om inheemse weesjes als goedkope werkkrachten in te schakelen om de oorlogsindustrie draaiende te houden.

Verschillende tradities?

Er schuilt een diepe, blijvende spiritualiteit in de film, en Thornton lijkt een vergelijkingslijn te trekken tussen de christelijke mystiek en de op de aarde gerichte 'geosofische' Aboriginalgeloofssystemen: zijn de twee tradities toch niet zo verschillend? Of zijn ze totaal onverenigbaar? Het is niet duidelijk welk standpunt de film inneemt, een dubbelzinnigheid die verwarrend kan zijn. Wat echter duidelijk aanvoelt, is de doelbewuste setting van dit verhaal in tijd en plaats. Het is een diep Australisch verhaal, geworteld in de beschamende geschiedenis ervan (de nieuwe jongen wordt tegen zijn wil weggerukt, een symptoom van de racistische assimilatiewetten van het land) en het uiteindelijke opleggen van een westerse naam aan hem voelt symbolisch, het verlies van onschuld en identiteit. De overpeinzingen van de New Boy komen niet altijd met elkaar overeen, maar het doet ons wel afvragen wiens zielen echt gered moeten worden.

Thornton vertelt een verhaal dat actuele kwesties aansnijdt met betrekking tot de rechten van inheemse Australiërs vandaag de dag. Dit is zeker een goede toevoeging aan zijn producties en aan de inheemse Australische cinema als geheel.

'The new boy', 2023. Regie: Warwick Thornton.

Met: Cate Blanchett, Aswan Reid, Wayne Blair, Deborah Mailman, Shane McKenzie-Brady en Tyrique Brady.

7 september**Wake 'Stop de oorlog, stop de geweldspiraal'**

Iedere eerste zaterdag van de maand is er een wake. **Plaats:** De Loenshof, Enschede.

Tijd: 12.00-13.00 uur **Info:** info@enschedevoorvrede.nl of www.enschedevoorvrede.nl.

14 september**Bijeenkomst 'Veiligheid opnieuw doordenken'**

Presentatie van het project-document *Veiligheid opnieuw doordenken*. Daarnaast meedenken en praten over een nieuw perspectief en het opzetten van een campagne om dit alternatieve beleid in Nederland gestalte te geven in de komende jaren.

Plaats: Johanneskerk, Amersfoort.
Tijd: 10.00-16.00 uur.

Info en aanmelden: Werkgroep Inclusieve Veiligheid, info@samenveilig.earth of www.samenveilig.earth.

14 september**Wandeling Vrede en Barmhartigheid**

Een interactieve wandeling waarbij eerst wordt aangesloten bij een Wake van Vrede op het Domplein in Utrecht. Daarna gaat de wandeling verder langs plaatsen die verbonden zijn met vrede en barmhartigheid. De wandeling duurt ongeveer anderhalf uur en eindigt op de plek waar zij begonnen is: op het Domplein in Utrecht. **Plaats:** Domplein, Utrecht. **Tijd:** 12.00 uur (inloop vanaf 11.30 uur).

Info en aanmelden: Angele@barmhartigheid.nl of www.barmhartigheid.nl.

21 september**Internationale Dag van de Vrede**

Bijeenkomst van verschillende vredesorganisaties die in stilte bij elkaar komen. Om de slachtoffers van de oorlogen in Oekraïne, Gaza en andere conflicten wereldwijd te herdenken, maar ook om op te roepen tot vrede. Iedereen is van harte welkom mee te doen.

Plaats: De Dam, Amsterdam. **Tijd:** 14.00-15.00 uur.

22 september**Vredesmanifestatie Peace in the Park**

Jaarlijks festival waar het thema vrede centraal staat. Het programma biedt een mix van muziek, presentaties, dialogen, workshops en vooral ontmoetingen. **Plaats:** Anne Frankplantsoen, Eindhoven. **Info:** www.peaceintheparkeindhoven.nl.

5 oktober**Jubileumdag Kerk en Vrede**

Een dag van verdieping in zang, creativiteit en beweging. Iedereen die zich aangesproken voelt, is welkom. Om achterom en vooruit te kijken. En ook om ons heen.

Juist nu. **Plaats:** Johannescentrum, Utrecht.

Tijd: 10.00-16.30 uur. **Info:** www.kerkenvrede.nl (flyer).

23 oktober**Klimaatwake in Amsterdam**

Klimaatwake voor mensen die boos, bezorgd of verdrietig zijn over het klimaat en geïnspireerd zijn om iets te veranderen aan de toestand van het klimaat. Denk aan activisten, bezorgde mensen, religieus en niet-religieus, jongeren en volwassenen. **Plaats:** Dominicuskerk, Spuistraat 12, Amsterdam. **Tijd:** 20.00 uur.

Info: www.klimaatwake-amsterdam.nl.

31 oktober**Expositie 'Marokkaan in Mokum'**

Ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van Amsterdam is op 31 oktober de feestelijke opening van de reizende expositie 'Marokkaan in Mokum' van het Euromediterraan Centrum Migratie en Ontwikkeling (EMCEMO) en zet de geschiedenis van de Marokkaanse Amsterdammers in de schijnwerpers. Gelijktijdig wordt de website www.marokkaaninmokum.nl gelanceerd.

Plaats: Posthoornkerk, Haarlemmerstraat 124-126, Amsterdam. **Info:** Samira Dainan (via EMCEMO: 020-4288825), marokkaaninmokum@gmail.com.

**Het hele jaar
Wake Zeist**

De Raden van Kerken van Zeist en Soest/Soesterberg organiseren maandelijks een wake op iedere eerste zondag van de maand, een teken aan de politiek dat het vreemdelingenbeleid anders moet.

Plaats: Ingang Detentiecentrum, Richelleweg 13, Soesterberg. **Tijd:** 16.30 uur. **Info:** www.wakezeist.nl.

En vele duizenden ontheemd

– en vele duizenden, ontheemd, gevlucht uit eigen land,
beducht voor tirannie, geweld, voor dood, voor moord en brand;
genade Heer, hoor ons gebed, zie deze wereld aan!

Ons mensenhart vol wrevel, drift; de harde hand die slaat,
een straat in redeloze strijd, de macht lijkt aan het kwaad;
genade Heer, hoor ons gebed, zie deze wereld aan!

En binnen heerst de bitt're twist, het woord wordt tot verwijt,
dit huis bood eens geborgenheid, verhult nu schaamte en nijd;
genade Heer, hoor ons gebed, zie deze wereld aan!

O God, uw groot begripend hart kent onze angst en pijn;
genees de zieke wereld weer, zodat zij goed zal zijn.
Genade Heer, hoor ons gebed, zie deze wereld aan!

Uit: 'Liedboek voor de kerken' (Lied 997)